

De Tweede Punische Oorlog (218 – 201 v. Chr)

Nadat Rome de oorlog heeft verklaard, trekt Hannibal tot ieders verrassing over de Alpen en brengt binnen twee jaar grote verliezen toe aan de Romeinen¹. Wat hij niet doet, is dan meteen Rome aanvallen. Hij trekt Zuid-Italië in om Romes bondgenoten voor zich te winnen. De Romeinen begrijpen na zware verliezen dat ze directe veldslagen op vlak terrein met Hannibal moeten vermijden. Binnen een paar jaar hebben ze meer dan twintig legioenen nodig om in Spanje en Italië met Hannibal, zijn broers Hasdrubal en Mago, zijn zwager Hasdrubal en met afvallige steden te vechten. Grote steden lopen over of worden ingenomen: Tarentum, Syracuse, Capua. Ook in Macedonië wordt gevochten. Waar Hannibal op hoopt, dat de Latijnse bondgenoten Rome afvallen, gebeurt echter niet. Hannibal komt dicht bij Rome maar kan uiteindelijk de stad niet belegeren. Jarenlang verblijft hij in de zuidelijkste punt van Italië totdat Scipio in Afrika Carthago dreigt aan te vallen. Hij wordt teruggeroepen. Noch in Spanje, noch in Italië zijn er dan meer Carthaagse troepen. In een laatste slag bij Zama in 202 v. Chr. overwint Scipio Hannibal. Het jaar erop, in 201 v. Chr., wordt in Rome het vredesverdrag goedgekeurd.

¹ Deze samenvatting is grotendeels gebaseerd op de [Corvinus](#) website. Deze website bespreekt de oorlog jaar na jaar. De illustraties zijn ook daar te vinden, maar komen oorspronkelijk van het Ancient World Mapping Center ([hier](#)). Waar andere bronnen zijn gebruikt, is dit aangegeven. [Hier](#) is nog een website waarin de oorlog besproken wordt met een pagina per jaar.

Inhoud

Jaartallen	3
Wie is wie?.....	4
Kaarten	5
Aanleiding en oorzaak van de oorlog	9
218 – Het begin van de oorlog	10
217 – Hannibal gaat zuidwaarts	14
216 - De Slag bij Cannae	19
215 - Rome verliest steun	22
214 – Geen successen voor Hannibal	26
213 – Beleg van Syracuse	28
212 – Tarentum valt, Syracuse heroverd	29
211 – Hannibal voor de poorten van Rome.....	34
210 – Hannibal weet zich te handhaven	38
209 – Tarentum heroverd, Carthago Nova veroverd	40
208 – Hasdrubal op weg naar Italië	44
207 – Hasdrubal verslagen in Italië	47
206 – Spanje helemaal in Romeinse handen	50
205 – Locri heroverd.....	55
204 – Scipio in Afrika	58
203 – Carthago op de knieën	60
202 – Slag bij Zama	63
201 – Het einde van de oorlog	66
Strategische gebeurtenissen en aspecten	67
Hoofdrospelers	68
Scipio Africanus	68
Hannibal	76
Hanno	83

Jaartallen

Jaar	Wat gebeurde er?	Boek
218	Hannibal belegerd Saguntum	3
	Begin van de 2 ^e Punische Oorlog	
	Hannibal trekt over de Alpen	4
	Slag bij de Ticinus	5, 6
	Slag bij de Trebia	
217	Slag bij het Trasimeense Meer	
	Fabius Cunctator consul	
	De Scipio's naar Spanje	
216	Slag bij Cannae	
	Mago terug naar Carthago	7
	Napels en Capua lopen over	
215	Slag bij Dertosa (Spanje)	
	Hannibal succesvol in Zuid-Italië (Bruttium)	
	Syracuse wordt afvallig	
	Begin 1 ^{ste} Macedonische Oorlog tegen Philippos V	
214	Weinig successen voor Hannibal	
	Slag bij Beneventum	
	Hippocrates en Epicydes in Syracuse	
	Gevechten in Macedonië, op Sicilië en in Campanië	
213	Weinig successen voor Hannibal	
	Gevechten op Sicilië	
	Beleg van Syracuse	
	Himilco arriveert op Sicilië	
212	Tarentum: verraad van Nikon en Philemenus	8
	Capua belegerd	
	Slag bij Herdonea	
	Syracuse heroverd door de Romeinen	
211	Hannibal voor de poorten van Rome	9
	Capua heroverd; Hanno gevangen	
	Extra Carthaagse troepen naar Spanje	
	Masinissa naar Spanje	
	De Scipio's sneuvelen in Spanje	
	Aetolische Bond strijdt met Philippos V	
210	Scipio junior naar Spanje	10
	Agrigentum op Sicilië weer in Romeinse handen	
	Heel Sicilië weer in Romeinse handen	
209	Slag bij Canusium	
	Hannibal machtig in Bruttium	11
	Tarentum heroverd	
	Philippos naar Griekenland	
	Scipio in Spanje veroverd Carthago Nova	

Jaar	Wat gebeurde er?	Boek
208	Bruttium grotendeels weer in Romeinse handen	
	Locri belegerd	
	Scipio verslaat Hasdrubal bij Baecula	
	Hasdrubal vertrekt naar Italië	
207	Hasdrubal bij de Metaurus verslagen en sneuvelt	
	Philippos vecht nog steeds in Griekenland	
	Scipio vecht in Spanje tegen Mago	
206	Slag bij Ilipa: Scipio verslaat Mago	
	Heel Spanje nu in Romeinse handen	
	Massinisa loopt over naar de Romeinen	
	Mago op weg naar Italië om Hannibal te versterken	
	Scipio weer naar Rome	
	Romes bondgenoot sluit vrede met Philippos	
205	Scipio wordt consul	
	Hij wil naar Afrika maar krijgt Sicilië toegewezen	
	Mago landt eindelijk bij Genua in Italië	
	Masinissa wordt koning	
	In Spanje strijd met opstandige Ilergetes	
	Einde van de 1 ^{ste} Macedonische Oorlog	
	Bloedbad als Locri wordt heroverd	
204	Scipio overleeft het onderzoek naar Locri	
	Scipio mag naar Afrika en belegerd Utica	
	Syphax kiest de zijde van de Carthagers	
	Masinissa voegt zich bij Scipio	
	Hasdrubal en Syphax sterker; beleg Utica afgebroken	
	Hannibal verliest steden in Bruttium	
203	Scipio sticht brand in het Carthaagse kamp	12
	Slag op de Grote Vlakten; Scipio wint	
	Syphax wordt gevangen genomen	
	Carthago biedt vrede aan; een wapenstilstand	
	Carthago roept Hannibal terug	13
	Mago verlaat Italië; Italië vrij van vreemde troepen	
	Toch weer strijd: de wapenstilstand wordt verbroken	
202	Hannibal vormt in Afrika een nieuw leger	
	Slag bij Zama. Weer wint Scipio	
	Carthago accepteert Scipio's vredesvoorwaarden	
201	In Rome stemt het volk in met het vredesvoorstel	
	Scipio, nu Scipio Africanus, krijgt een triomftocht	
	Het einde van de 2 ^e Punische Oorlog	

Wie is wie?

Hannibal Barca	Carthaagse opperbevelhebber (247 – 181 v. Chr.)
Hamilcar Barca	Vader van Hannibal († 228 v. Chr.)
Hasdrubal de Schone	Schoonzoon van Hamilcar, oom van Hannibal († 221 v. Chr.)
Hasdrubal Barca	Broer van Hannibal († 207 v. Chr.)
Hasdrubal, zoon van Gisco	Bevelvoerder in Spanje
Mago Barca	Broer van Hannibal († 203 v. Chr.)
Hanno² de Grote	Aristocraat uit Carthago, was tegen de oorlog
Hanno de Oudere	Vocht in Spanje in 206 v. Chr. onder Mago Barca.
Hanno, zoon van Bomilcar	Neef van Hannibal. Generaal onder Hannibal in Italië. Probeerde in 212 v. Chr. Capua te ontzetten.
Hanno	Prefect van Capua tijdens het beleg in 211 v. Chr.
Hanno	Commandant die in 207 v. Chr. Hasdrubal in Spanje komt versterken.
Bomilcar	Carthaagse vlootofficier (niet de vader van Hanno hierboven)
Mago	Bevelhebber in Carthago Nova tijdens Scipio's aanval in 209.

Publius Cornelius Scipio	Bevelvoerder voornamelijk in Spanje († 211 v. Chr.)
Gnaeus Cornelius Scipio	idem; broer van P. Cornelius Scipio († 211 v. Chr.)
Publius Cornelius Scipio Africanus	Zoon van P. Cornelius Scipio. Vocht in Spanje. Won de Slag bij Zama. (236 – 183 v. Chr.)

² Er zijn nogal wat Hanno's. Zie wikipedia [hier](#).

Kaarten

(bron)

De gebieden in Italië

De kaarten hieronder geven naast plaatsen ook rivieren, landstreken en wegen aan. ([bron](#))

Aanleiding en oorzaak van de oorlog

De oorzaak van de Tweede Punische Oorlog ligt grotendeels in de afloop van de Eerste Punische Oorlog (264 – 241 v. Chr.). De aanleiding was een conflict bij de stad Saguntum in Spanje in 218 v. Chr.

Oorzaak

Toen Carthago de overwinning van Rome accepteerde, kreeg de stad harde voorwaarden. Zij verloren Sicilië definitief en moesten een hoge schatting betalen.

Bovendien hadden ze door de oorlog de hegemonie op de Middellandse Zee verloren; daar was Rome nu veel machtiger dan Carthago. En al in de oorlog waren de eilanden Sardinië en Corsica in Romeinse handen gevallen. Dat betekende dat Carthago drie eilanden was kwijtgeraakt.

Voor de Eerste Punische Oorlog was Carthago de dominerende handelsstad en zeemacht in het Middellandse Zeegebied. Rome had zijn invloedssfeer alleen nog op het Italische schiereiland uitgebreid. Na de oorlog had Rome een zeemacht ontwikkeld die groter was dan die van de inmiddels verslagen vijand én had het drie provincies buiten het oude grondgebied: Sicilië, Sardinië en Corsica.

Waar Rome zijn macht geografisch uitgebreid had, en van plan was deze alleen maar groter te maken, zocht Carthago naar een manier om de oude macht en welvaart terug te krijgen. Die rivaliteit kon alleen maar tot een volgende confrontatie leiden. Carthago wilde geen vrede want alleen oorlog kon de Romeinen stoppen en zinde bovendien op wraak. Die wraak was belichaamd in de persoon van Hamilcar, Hannibals vader. De nieuwe Carthaagse expansiedrift richtte zich op Spanje. Daar wist de stad in de jaren voor de Tweede Punische Oorlog haar macht te vestigen.

Aanleiding

Rome begon meestal geen oorlog door zelf als agressor op te treden. Maar ze was maar al te bereid om een stad of bondgenoot bij te staan als die om hulp vroeg. Zo was de aanleiding van de Eerste Punische Oorlog de hulpvraag van de Siciliaanse Mamertijnen nadat Carthago de stad Messana op Sicilië had bezet. De aanleiding voor de Tweede Punische Oorlog was het verzoek van Saguntum in Spanje aan Rome om hulp.

Saguntum lag ten zuiden van de Spaanse rivier de Ebro, die de in 226 v. Chr. afgesproken scheidslijn vormde tussen Romeins gebied in het noorden en Carthaags gebied in het zuiden. Saguntum lag ten zuiden van de Ebro maar was wel een bondgenoot van Rome. Ziehier het kruitvat. De lont was een aanval van Hannibal op de stad in 218 v. Chr. en haar verovering. Hadden beide partijen vrede gewild dan had Rome de lont niet aangestoken, maar dat deed ze wel.

Rome had de verovering van Saguntum door Hannibal niet voorkomen. Dat kwam waarschijnlijk omdat de stad op dat moment verweekeld was in de Tweede Illyrische Oorlog, een strijd met piraten. Wel stuurde de stad na de verovering een delegatie naar Carthago om de terugtrekking van Hannibal te eisen. Klaarblijkelijk voelden de Carthagers zich inmiddels sterk genoeg om die eis naast zich neer te leggen.

In de Carthaagse Raad van Ouden waren de Barcas voorstander van een oorlog. De aristocraten die tegen een oorlog waren – Hanno de Grote was er een van – waren of in de minderheid of hielden misschien op dat moment hun mond. Op de vraag van de Romeinse delegatie of Carthago oorlog wilde, antwoordde men dat Rome dat zelf mocht bepalen. Toen verklaarde de delegatie Carthago de oorlog door symbolisch de met beide handen in een plooi opgetilde toga te laten vallen. Dit gebeurde in 218 v. Chr.

218 – Het begin van de oorlog

De oorlog wordt verklaard. De ene consul, Scipio, wordt naar Spanje gestuurd, de andere, Sempronius Longus, via Sicilië naar Noord-Afrika. Maar het loopt anders. In tegenstelling tot wat de Romeinen denken, gaat Hannibal naar Italië. Scipio, en later ook Longus, gaan terug naar Italië. In dit jaar zijn er twee veldslagen in Noord-Italië. De Romeinen verliezen deze allebei. ([bron](#))

	De consuls van dit jaar waren Publius Cornelius Scipio en Tiberius Sempronius Longus.
Oorlog	Een gezant van Rome verklaarde in Carthago de oorlog: het begin van de Tweede Punische Oorlog. Aangezien de Carthagers sterk waren in Spanje, werd Scipio opgedragen daarnaartoe te gaan. Met 60 schepen vertrekt hij uit Pisa. Sempronius moest een aanval doen op de Noord-Afrikaanse kust en zeilde met 160 schepen naar Lilybaeum op Sicilië. Maar later in het jaar zouden we ze beiden in Noord-Italië terugvinden...
Hannibal naar Italië	Rome dacht de oorlog in Spanje uit te vechten, maar Hannibal kwam naar Italië. Hij kon niet over zee want de Romeinse vloot was te groot voor hem. Ook de korte route over zee naar Sicilië was niet haalbaar want op Sicilië heerste de Romeinse bondgenoot Hiero van Syracuse. Hannibal moest dus over land: hij stak de Ebro over en trok in de richting van de Alpen. Hannibals ene broer, Hasdrubal, bleef achter in Spanje. Zijn andere broer, Mago, ging mee naar Italië.
Slag bij Lilybaeum	Terwijl Hannibal begon aan zijn tocht richting de Alpen, zeilde de Carthaagse vloot richting Sicilië. Het doel was Lilybaeum. De Romeinen hadden daar zowel schepen als soldaten. De Carthaagse vloot begon de operatie met enkele aanvallen op de eilanden ten noorden van Sicilië, de Lipari eilanden en het eiland Vulcano. Enkele Carthaagse schepen raakten door slecht weer uit de koers en werden bij de Straat van Messina onderschept door schepen van Hiero van Syracuse. Zo leerde Hiero, en via hem de Romeinen in Lilybaeum, van de Carthaagse plannen.

(bron)

Toen de Carthaagse schepen uiteindelijk bij Lilybaeum aankwamen, vonden ze de Romeinse vloot voorbereid. Hoewel de Romeinen minder schepen hadden dan de Carthagers, waren er meer manschappen aan boord. Zo wonnen de Romeinen.

Malta

Niet lang na dit gevecht kwam Sempronius Longus met zijn vloot aan. Hij zeilde door naar Malta, dat in Carthaagse handen was, en veroverde het eiland. Daarna vocht hij nog bij Vulcano en bij Vibo in Bruttium.

Hannibal op weg naar de Alpen

Hannibal versloeg ten noorden van de Ebro enkele Keltische stammen. Hij moest een van zijn generaals daar in Noord-Spanje achterlaten om de orde te bewaren.

Publius Cornelius Scipio, juist onderweg naar Spanje, bracht zijn leger bij Massilia (Marseille) aan land. Scipio had geen idee dat de vijand niet in Spanje was maar via Gallië op weg was naar Rome.

Hannibal was toen al een stuk verderop de Rhône overgestoken. Scipio vervolgde Hannibal niet de Alpen in maar keerde terug naar Italië. Hij droeg zijn broer Gnaeus Cornelius Scipio op naar Spanje te gaan.

Door de Alpen

In oktober of november 218 bereikte Hannibal de Alpen. Hij wist toen al dat aan de andere kant Keltische stammen in de Po-vlakte zich tegen Rome hadden gekeerd.

De tocht door de Alpen heeft waarschijnlijk een drietal tot viertal weken geduurd. De tocht kostte veel manschappen het leven. Hij had dus versterking nodig.

Slag bij de Ticinus

Het eerste treffen tussen Hannibal en Scipio was in november 218. Dit was de Slag bij de Ticinus. Deze werd door Hannibal gewonnen. Door dit succes sloten een aantal Keltische stammen zich bij Hannibal aan.

Scipio trok zich terug bij de rivier de Trebia bij Placentia. Hier wachtte hij de komst af van zijn medeconsul Sempronius Longus. Die was halsoverkop uit Sicilië vertrokken om Scipio bij te staan. Daarmee was zijn missie om in Noord-Afrika met de Carthagers te vechten afgebroken.

Slag bij de Trebia

Scipio wilde die winter niet meer vechten. Longus was inmiddels in de regio en had een aantal schermutselingen met het leger van Hannibal achter de rug. Longus wilde wél de confrontatie aan, nog voor de winter zou invallen.

(bron)

Longus kreeg zijn confrontatie bij de Trebia. De Slag bij de Trebia werd glansrijk door Hannibal gewonnen.

Hannibal had zijn kamp aan een kant van de rivier en Longus aan de andere kant. Hannibal had een deel van zijn ruiters de rivier laten oversteken om de Romeinen letterlijk uit hun tent te lokken. Ze trokken zich daarna weer terug aan hun eigen kant van de rivier. De Romeinen deden precies wat Hannibal had verwacht: ze staken in grote aantallen de rivier over om de ruiters te achtervolgen.

Nat, koud en moe werden ze aan de overkant door een verse krijgsmacht van Hannibal opgewacht en verslagen.

Spanje

In Spanje was Gnaeus wel succesvol. In de Slag bij Cissa aan het eind van het jaar versloeg hij Hanno's troepenmacht.

Ook was Gnaeus in staat om een aantal Keltische stammen over te laten lopen naar het Romeinse kamp.

Livius: AUC 21.17 – 21.63

217 – Hannibal gaat zuidwaarts

Hannibal trekt naar het zuiden, over de bergen naar Etrurië. Weer moeten de Romeinen een zware tegenslag incasseren in de Slag bij het Trasimeense Meer. Hannibal stormt niet door naar Rome, maar trekt al plunderend verder zuidwaarts. De Romeinen benoemen een dictator, Quintus Fabius Maximus. Deze zal later de Talmer (Cunctator) worden genoemd want hij vermijdt directe gevechten met Hannibal.

Wat gebeurde er in 218 v. Chr.?

Hannibal vertrok uit Spanje en stak de Alpen over. In de Slag bij de Ticinus en in de Slag bij de Trebia versloeg hij de Romeinen.

In Spanje was Gnaeus Scipio in staat geweest Hanno te verslaan en veel lokale stammen voor zich te winnen.

Gnaeus Scipio is nog steeds in Spanje waar ook zijn broer Cornelis Scipio later in het jaar aankomt. Samen trekken ze zuidwaarts tot vlak bij Saguntum. Ze winnen alle gevechten. ([bron](#))

De consuls voor dit jaar waren Gaius Flaminius en Gnaeus Servilius Geminus.

Op weg naar het zuiden

Na zijn overwinning bij de Trebia, rukte Hannibal op naar het zuiden. Tijdens die tocht was er nog een gevecht met het Romeinse leger, dat onbeslist eindigde. Het leger stond onder leiding van Longus, de consul van het jaar ervoor.

Hannibal nam veel Romeinen en soldaten van bondgenoten gevangen. De Romeinen werden slecht behandeld, maar de bondgenoten juist goed. Dit was een poging hen in te palmen.

Gevechten bij Arretium

Hannibal nam de moeilijke route, de Apennijnen over en door de moerassen van de Arno bij Faesulae, en toen door naar Etrurië. Daarbij stierf de laatste overgebleven olifant. Zelf werd hij blind aan een oog.

Op zijn tocht lokte hij de Romeinse consul Flaminius, die bij Arretium gelegerd was, uit tot gevechten. Dit deed hij door de landerijen af te branden en bondgenoten te doden. Flaminius moest zijn bondgenoten wel te hulp snellen en achtervolgde Hannibal.

Slag bij het
Trasimeense Meer

In juni 217 kwam het tot een treffen bij het Trasimeense meer: de Slag bij het Trasimeense Meer. Ook die werd gewonnen door Hannibal. Die had zijn troepen net achter de heuvels uit het zicht van het marcherende Romeinse leger opgesteld. Zo kon hij een verrassingsaanval doen terwijl de Romeinen niet gevechtssklaar waren. Flaminius en vele soldaten kwamen om.

Niet naar Rome

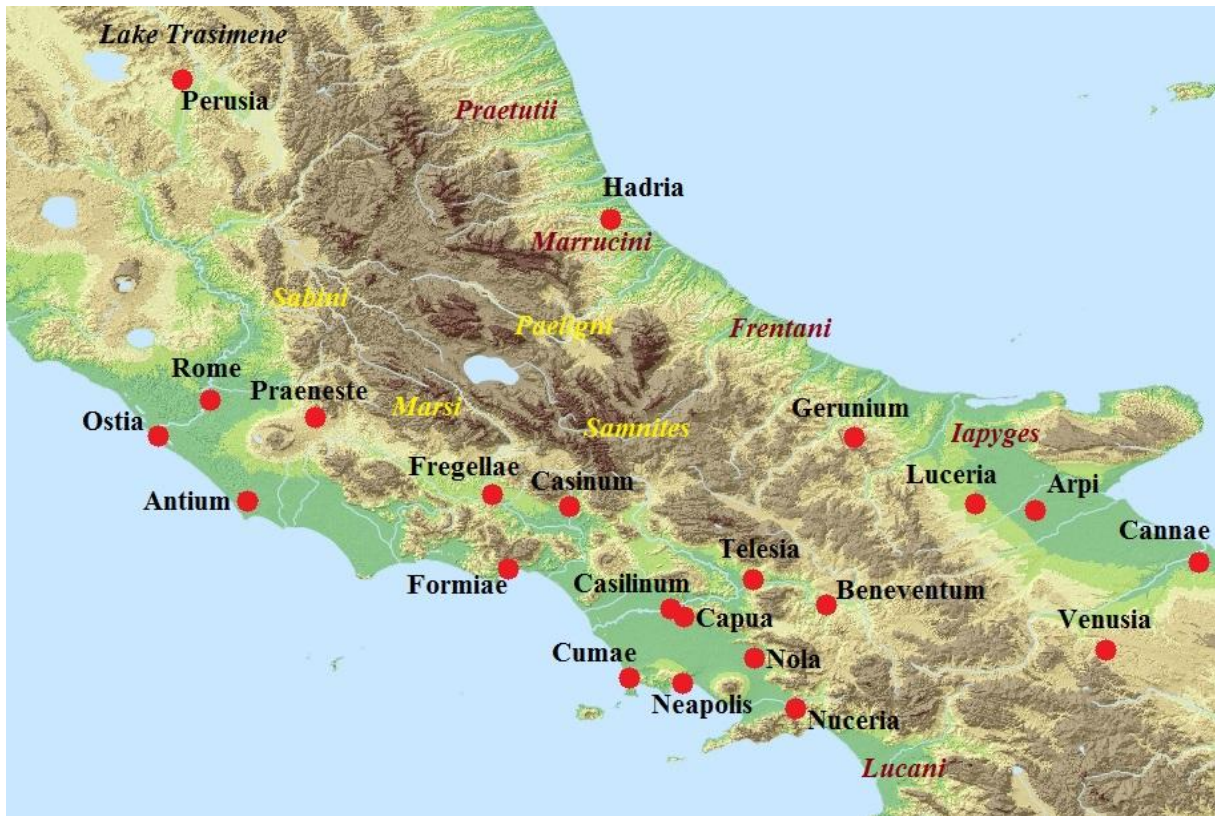
Hannibal rukte verder op naar het zuiden. Daarbij liep hij een kleine eenheid van de andere consul, Servilius Geminus, onder de voet. In plaats van door te breken naar Rome zelf, besloot Hannibal oostwaarts te gaan en de Apennijnen over te steken. Zonder tegenstand te ontmoeten trok hij door Umbrië en Picenum. Aan de kust van de Adriatische zee liet hij zijn soldaten uitrusten en op krachten komen.

Italië rond 500 v. Chr
([bron](#))

Een dictator

Na de twee nederlagen bij de Ticinus en de Trebia en de derde nederlaag bij het Trasimeense Meer werd er in Rome een dictator benoemd: Quintus Fabius Maximus. Marcus Minucius Rufus werd benoemd als zijn magister equitum. Beiden waren zeer ervaren.

Fabius Cunctator

De aanpak van Fabius was geheel anders dan die van de consuls voor hem. Hij ging consequent de confrontatie uit de weg. Hij regelde uitstekende bevoorradingen. Hij zocht steeds heuvelachtig terrein zodat de cavalerie van Hannibal in het nadeel was.

Fabius zou steeds Hannibal uitdagen, liet zichzelf niet tot een groot gevecht uitlokken, maar viel wel overal aan waar Hannibal niet met zijn superieure cavalerie in het voordeel was. De in de ogen van veel Romeinen laffe aanpak van Fabius werd pas later gewaardeerd en hij kreeg de bijnaam Cunctator, de Talmer.

Die aanpak had ook een groot nadeel. Door Hannibal zijn gang te laten gaan, kon deze vrijwel ongestoord plunderen. Voor de bevolking was dit "talmen" dus een grote ellende.

Hannibal trekt
plunderend rond

Hannibal trok verder naar het zuiden, de streek Apulië in. Hij plunderde de stad Luceria en verderop Arpi. Daarna boog hij af naar Samnium en verwoestte de steden Beneventum en Telesia. De Romeinen bleven steeds op twee dagmarsen achter hem.

In de zomer kwam Hannibal in Campanië aan, waar rijke steden lagen, zoals Cumae, Neapolis, Nola en Capua.

Hannibal is Fabius te
slim af

Daarna wilde Hannibal weer de heuvels over en terug naar Apulië om een winterkwartier in te richten. Fabius probeerde hem de doortocht te beletten en blokkeerde met een kleine eenheid een pas. Door een list lokte Hannibal echter de Romeinen uit hun strategische posities. In de verwarring die ontstond, lukte het Hannibal om zijn hele leger door de

pas te krijgen voordat de Romeinse hoofdmacht, die verderop gelegerd was, in de gaten had wat er gebeurde.

Slag bij Gerunium

Hannibal had bij de stad Gerunium, na deze geplunderd te hebben, zijn kamp opgeslagen. Inmiddels was Fabius tijdelijk teruggeroepen naar Rome en had Rufus, zijn rechterhand, hem vervangen. Rufus ging wél de confrontatie aan en won een klein gevecht. Overmoedig geworden lokte hij een tweede gevecht uit. Fabius, weer terug, kon met een deel van het leger, Rufus net op tijd van een zware nederlaag redden.

Spanje

In Spanje, waar Hannibals broer Hasdrubal het commando had, was er een strijd bij de monding van de Ebro tussen de Romeinse vloot, onder leiding van Gnaeus Scipio, en de Carthaagse vloot.

De Carthaagse admiraal Himilco verloor daar in de lente van 217 van de gecombineerde legers van Gnaeus en Publius. Dit was de Zeeslag bij de Ebro.

Een vloot voor Hannibal

In dezelfde periode stuurde Carthago extra troepen per schip naar Pisa in Italië om Hannibal te ondersteunen. Deze vloot werd onderschept door consul Servilius Geminus. De Romeinen hadden op zee een overmacht.

De vloot werd gedwongen terug te keren naar Carthago. Geminus achtervolgde de Carthagers, plunderde een aantal eilanden voor de Afrikaanse kust, en stuurde ook plundersaars het vasteland op. Die werden echter teruggedreven naar de schepen.

Naar Saguntum

Later in het jaar deed Gnaeus een succesvolle aanval op het eiland Ebusus (Ibiza).

Toen ook zijn broer Publius Cornelius Scipio aangekomen was, met versterkingen, staken ze de Ebro over en trokken beide Scipio's naar het zuiden.

Terwijl het landleger naar het zuiden trok, volgde de vloot over zee. Ze kwamen tot zeven kilometer voor Saguntum. Daar wisten ze met een list veel Keltische gijzelaars van Carthagers vrij te krijgen. De Spaanse stammen waren de Romeinen dankbaar, en vele liepen over naar Rome

Livius: AUC 21.57 – 21.59, 22.1 – 22.31

216 - De Slag bij Cannae

In de zomer van dit jaar wordt een van de belangrijkste veldslagen van de oorlog gestreden: de Slag bij Cannae. Dit wordt de vierde grote nederlaag van de Romeinen. Toch komen er geen vredesonderhandelingen. Integendeel: de Romeinen benoemen een dictator en breiden hun legermacht uit.

Hannibal trekt na zijn overwinning naar het westen, naar de rijke stad Capua. Deze stad loopt over naar de Carthagers. ([bron](#))

Wat gebeurde er in 217 v. Chr.?

Hannibal was Italië binnengekomen en trok via Etrurië zuidwaarts en later dat jaar oostwaarts naar de Adriatische kust. De Romeinen hadden al twee veldslagen verloren in 218 en verloren in 217 weer bij het Trasimeense Meer.

Na zoveel nederlagen was er een dictator benoemd en deze besloot directe gevechten met Hannibal te vermijden.

In 216 werden twee nieuwe consuls gekozen: Gaius Terentius Varro en Lucius Aemilius Paullus.

Hannibal trekt naar Cannae

Hannibal verliet Gerunium en trok naar Cannae. Dit was een Romeinse bevoorradingsbasis. De stad werd door Hannibal veroverd. Beide consuls waren met een grote legermacht ter plekke. In augustus kwam het tot een treffen: de Slag bij Cannae.

Slag bij Cannae

Hannibal was in de minderheid, maar er waren in het Romeinse leger veel soldaten die onervaren waren. De Romeinen hadden hun legioenen bovendien door ruimtegebrek in een ongunstige formatie moeten opstellen.

De slag werd gewonnen door Hannibal en de verliezen aan de Romeinse kant waren enorm. De Numidische cavalerie van de Carthagers was superieur aan die van de Romeinen.

De gevechten tussen de voetsoldaten verliepen eerst gunstig voor de Romeinen. Maar het strijdgewoel werd door het toenemend aantal

vechtende manschappen steeds onoverzichtelijker. Na een verrassingsaanval op de flanken door de Carthagers keerden hun kansen. Het waren weer de Numidische ruiters die de Romeinen tenslotte op de vlucht joegen.

Zowel Servillius als Rufus, die beiden meevochten, als consul Paullus kwamen om. Varro kon ontkomen. Ook Hannibal leed zware verliezen. Zijn leger was uitgeput en hij besloot niet naar Rome op te trekken, dat op 400 km afstand lag.

De Romeinse overlevenden hergroepeerden in Canusium. Hier was ook Publius Cornelius Scipio, toen krijgstribuun en ongeveer twintig jaar oud. Zijn vader en naamgenoot was de bevelhebber die in Spanje vocht.

Varro keerde terug naar Rome. Het verlies werd hem niet aangerekend.

Geen
vredesvoorstellen

Als reactie op de verloren Slag bij Cannae werden nieuwe legioenen geformeerd. Deze werden naar Sicilië gestuurd. Ook werd een dictator aangesteld: Marcus Junius Pera.

Het was niet gebruikelijk om de strijd te intensifieren. Er waren drie grote verliezen geleden: Trebia, Trasimeense Meer en Cannae. Een aanbod om over vrede te onderhandelen zou meer voor de hand hebben gelegen.

Steden beginnen over
te lopen

Een van de belangrijkste gevolgen van het verlies van de Romeinen bij Cannae was dat veel steden overliepen naar Hannibal. Dit gebeurde in Samnium, Lacania en Bruttium. Ook enkele steden in Campania en enkele Griekse kolonies liepen over.

Hannibal trekt naar
Capua

Toen zijn leger uitgerust was, stak Hannibal de Apennijnen weer over en trok westwaarts. Hij wilde Neapolis (Napels) veroveren om zo een zeehaven in bezit te krijgen. Over zee zou hij dan versterking kunnen krijgen.

Het lukte hem echter niet om Neapolis te bereiken en hij trok daarom naar Capua. Dat was weliswaar geen havenstad, maar wel een zeer welvarende stad.

Capua loopt over	Capua was een stad die van oudsher nauwe banden had met Rome. Toch besloot de stad over te lopen naar Hannibal. Die had beloofd dat Capua de nieuwe hoofdstad van Italië zou worden.
Gevechten in Campanië	Aan het eind van het jaar vonden er nog enkele gevechten plaats in de regio aan de westkust. Deze worden de Slagen bij Nola genoemd. Een gevecht bij de stad Casilinum verloor Hannibal van het Romeinse leger. Dat stond onder bevel van de praetor Marcellus.
Mago naar Bruttium	Na de Slag bij Cannae had Hannibal zijn broer Mago, die met hem mee de Alpen was overgestoken, verder naar het zuiden gestuurd, naar Bruttium. Daar onderwierp hij de Bruttii.
Mago naar Carthago	Daarna ging Mago naar Carthago om verslag uit te brengen. Hij toonde een grote hoeveelheid gouden ringen die afgenomen waren van gesneuvelde Romeinen. Hij moest wel toegeven dat er nog geen Latijnse steden waren die zich bij de Carthagers hadden aangesloten.
Hasdrubal naar Italië	De Carthaagse senaat besloot een kleine versterking naar Zuid-Italië te sturen. Mago zelf werd naar Spanje gestuurd. Hij moest Hasdrubal vervangen en hem opdracht geven met een leger over land naar Italië te trekken. Die moest zich dan bij Hannibal aan te sluiten. Toen de winter inviel trok Hannibal zich weer terug naar zijn legerkamp bij Capua. Maar eerst deed hij nog een aanval op het nabijgelegen Casilinum, zonder succes overigens.

Livius: AUC 22.32 – 22.61, 23.1 – 23.18

215 - Rome verliest steun

Een van de gevolgen van de verloren Slag bij Cannae is het verlies aan bondgenoten. Steden lopen over; bondgenoten vallen af.

De oorlog vraagt ook steeds meer aandacht buiten het vaste land van Italië. Hannibal is voornamelijk in het zuiden van Italië actief, maar er zijn onlusten op Sardinië en op Sicilië valt Syracuse af. Ook de Macedonische koning Philippos V kiest voor de Carthagers.

In Spanje lukt het de gebroeders Scipio tenminste dan nog om Hasdrubal in toom te houden. ([bron](#))

Wat gebeurde er in 216 v. Chr.?

De Romeinen verloren hun vierde slag, bij Cannae. Het gevolg was dat steden begonnen over te lopen. Een van die steden was het rijke Capua in Campanië.

Hasdrubal, die in Spanje was, had opdracht gekregen om naar Italië te gaan.

Consul Varro werd teruggeroepen naar Rome. Hij moest van de senaat een dictator benoemen. Dat werd Marcus Fabius Buteo. Ook Pera was nog dictator. Fabius Buteo had als enige taak om de senaat met nieuwe senatoren aan te vullen. Toen dat was gebeurd, trad hij weer af. Ook werden twee nieuwe consuls gekozen: Lucius Postumius Albinus en Tiberius Sempronius Gracchus.

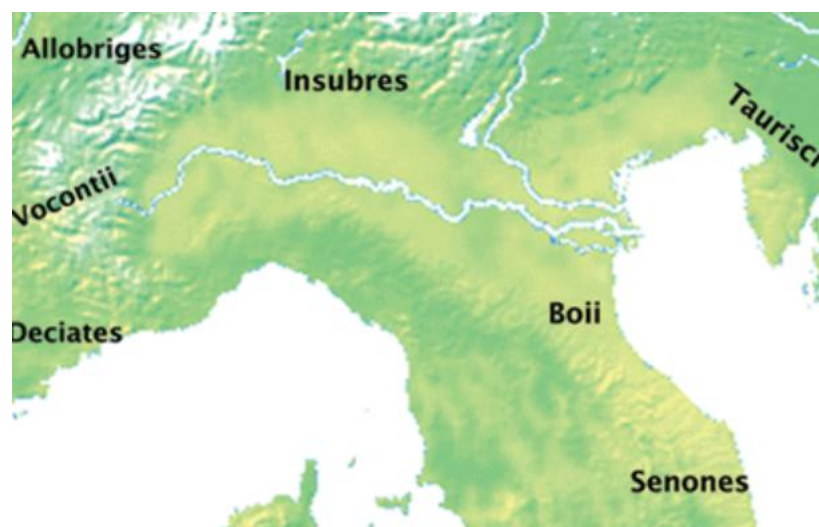
Verlies van Casilinum

In het voorjaar van 215 ging Hannibal terug naar Casilinum. Deze stad lag vijf kilometer ten noorden van Capua. Hij belegerde de stad en sneed de voedselvoorziening af. Uiteindelijk mochten de verdedigers vertrekken. De stad was echter verloren.

De Boii verslaan een leger

Vanuit Rome werd nieuwe manschappen onder leiding van de nieuwe consul Postumius naar Gallia Cisalpina gestuurd. Dit leger werd echter in het Woud van Litana, waarvan de ligging niet bekend is, door de Keltische Boii overvallen en vernietigd.

Er werd niet opnieuw een leger geformeerd en gezonden. In de slag in het Woud van Litana kwam Postumius om. Hij werd vervangen door de voormalige dictator Quintus Fabius Maximus.

([bron](#))

Himilco moet naar Spanje

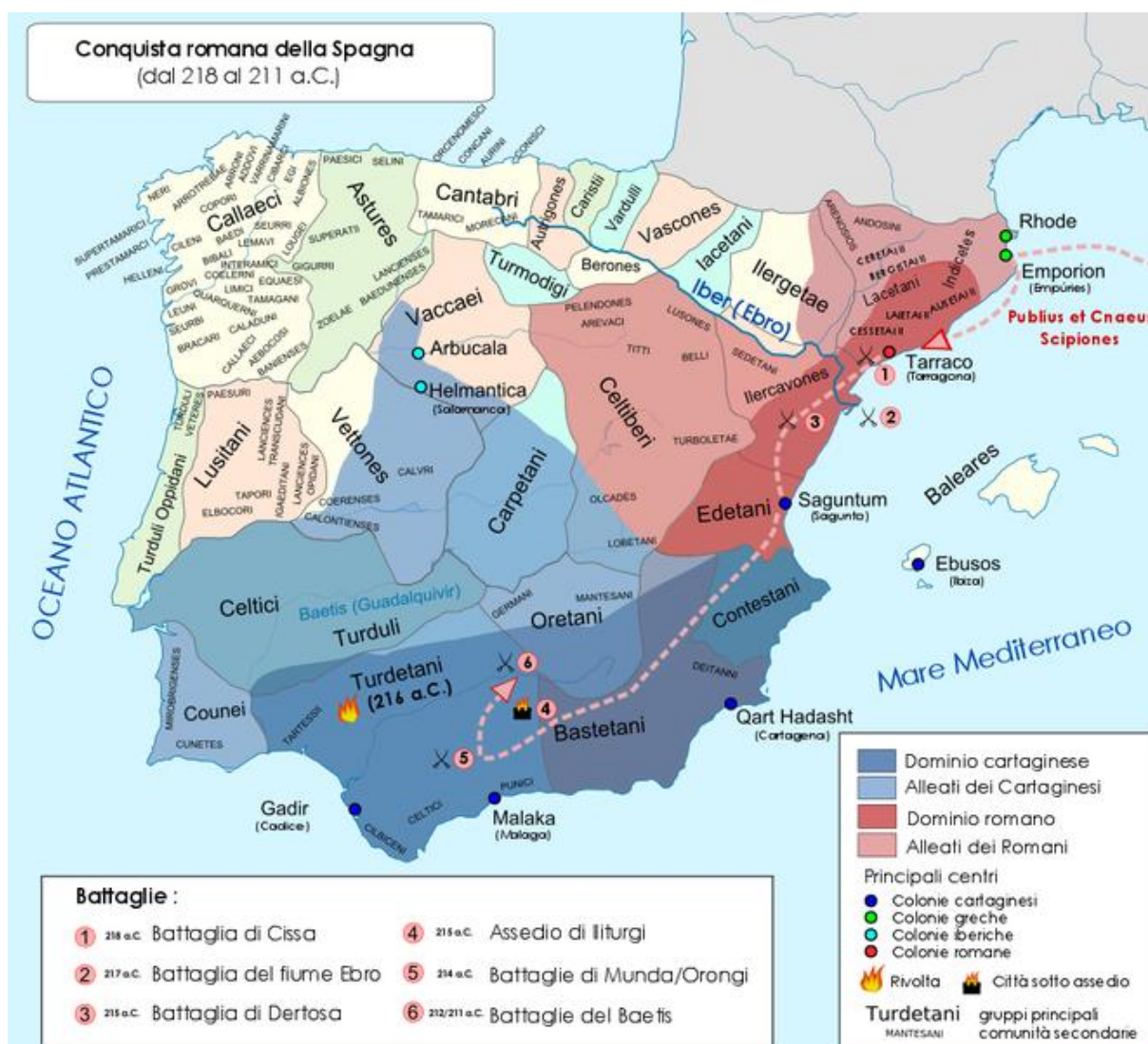
In Spanje had Hasdrubal de opdracht gekregen om naar Gallië te vertrekken. Vanuit Carthago werd Himilco met een leger naar Spanje gestuurd om nu het gebied tegen de Romeinen te beschermen.

Slag bij Hibera

In Spanje waren sinds begin 217 de broers Gnaeus en Publius Scipio aanwezig. Gezamenlijk gingen ze in de lente van 215 het gevecht aan met Hasdrubal, voordat die de kans had om af te reizen, bij het plaatsje Hibera.

Deze Slag bij Hibera, ook de Slag bij Dertosa genoemd (bij nummer 3 op de kaart hieronder), werd door de Romeinen gewonnen. De verliezen van Hasdrubal beletten hem om naar Gallië te trekken en verder naar Italië om zich bij zijn broer Hannibal te voegen.

Na de slag trokken de broers verder zuidwaarts het gebied van de Carthagers in.

(bron)

Rome verliest steden in het zuiden

In Italië gaf Hannibal enkele onderbevelhebbers opdracht in het zuiden steden te veroveren. De plaatsen Consentia, Croton, Locri en Petelia vielen in Carthaagse handen. Met de steden Locri en Croton kreeg Hannibal twee havensteden in handen.

Locri zou pas in 205 v. Chr. worden heroverd.

Successen in Campanië en Lucanië

Ook bij Cumae werd gevochten, maar de Romeinen wisten de stad te behouden. Bij Grumentum, in Lucanië, wist de voormalige consul Tiberius Sempronius Longus Hanno³ te verslaan. En de stad Nola kon door Marcus Claudius Marcellus voor Rome behouden worden. Hier vocht hij tegen de winter tegen de gecombineerde legers van Hannibal en Hanno.

Opstand op Sardinië

Dit jaar werd er ook gevochten op Sardinië. Dat was in Romeinse handen, maar er was een opstand. De Carthagers maakten hier gebruik van, stuurden extra manschappen en gingen het gevecht aan. Dat liep op een overwinning voor de Romeinen uit en Sardinië bleef in Romeinse handen.

Syracuse loopt over

Ook Sicilië was in Romeinse handen, mede dankzij de trouw van Koning Hiero van Syracuse.

³ Hanno, zoon van Bomilcar, een van de generaals in het leger van Hannibal. Dit is niet Hanno de Grote, de aristocraat in Carthago die tegen de oorlog van Hannibal was.

Deze overleed echter dit jaar en zijn vijftienjarige kleinzoon, Hieronymus, volgde hem op. Dat gaf de pro-Carthaagse facties op het eiland de ruimte om de banden met Carthago te versterken. Er werd een verdrag gesloten en twee Carthaagse broers, Hippocrates en Epicydes, werden naar Sicilië gestuurd met het doel om het eiland te veroveren op de Romeinen.

Philippos V loopt over In Macedonië, aan de andere kant van de Adriatische Zee, besloot Koning Philippos V de Romeinen de rug toe te keren. Aanleiding was het verlies van de Romeinen in de Slag bij Cannae. Hij dacht met de Carthagers beter af te zijn.

Hij zond gezanten naar Hannibal in Italië en waarschijnlijk in de zomer werd een verdrag gesloten.

Helaas voor Philippos werd het gezantschap op de terugweg door de Romeinen opgemerkt en gevangen genomen. Dit voorval was voor de Romeinen aanleiding hun vloot op de Adriatische Zee te versterken en Macedonië de oorlog te verklaren. Dit werd de Eerste Macedonische Oorlog (215 – 205 v. Chr).

Een belangrijke reden om, hoewel de Romeinen hun handen vol hadden aan Hannibal, toch de strijd met Philippos aan te gaan, was om hem daarmee bezig te houden en te beletten Hannibal te helpen met de strijd in Italië.

Toen de winter inviel, trokken de Carthagers zich terug in hun winterkwartieren. Hanno ging naar het zuiden, naar Bruttium. Hannibal naar Arpi in Apulië.

Livius: AUC 22.33, 23.19 – 23.49, 24.1 – 24.6, 34.1

214 – Geen successen voor Hannibal

Het lukt Hannibal dit jaar niet successen te boeken. De Romeinen daarentegen kunnen een paar steden heroveren. Op Sicilië overlijdt Hieronymus maar de Carthagers blijven de overhand houden. In Macedonië wordt wel gevochten, maar de situatie is niet erg bedreigend voor Rome. ([bron](#))

Wat gebeurde er in 215 v. Chr.?

Na de Slag bij Cannae verloren veel steden en bondgenoten hun vertrouwen en liepen over naar Hannibal. Grote delen in het zuiden van Italië kwamen zo in handen van de Carthagers.

Ook Syracuse en Philippos V van Macedonië liepen over.

De broers Scipio konden in Spanje Hasdrubal beletten naar Italië af

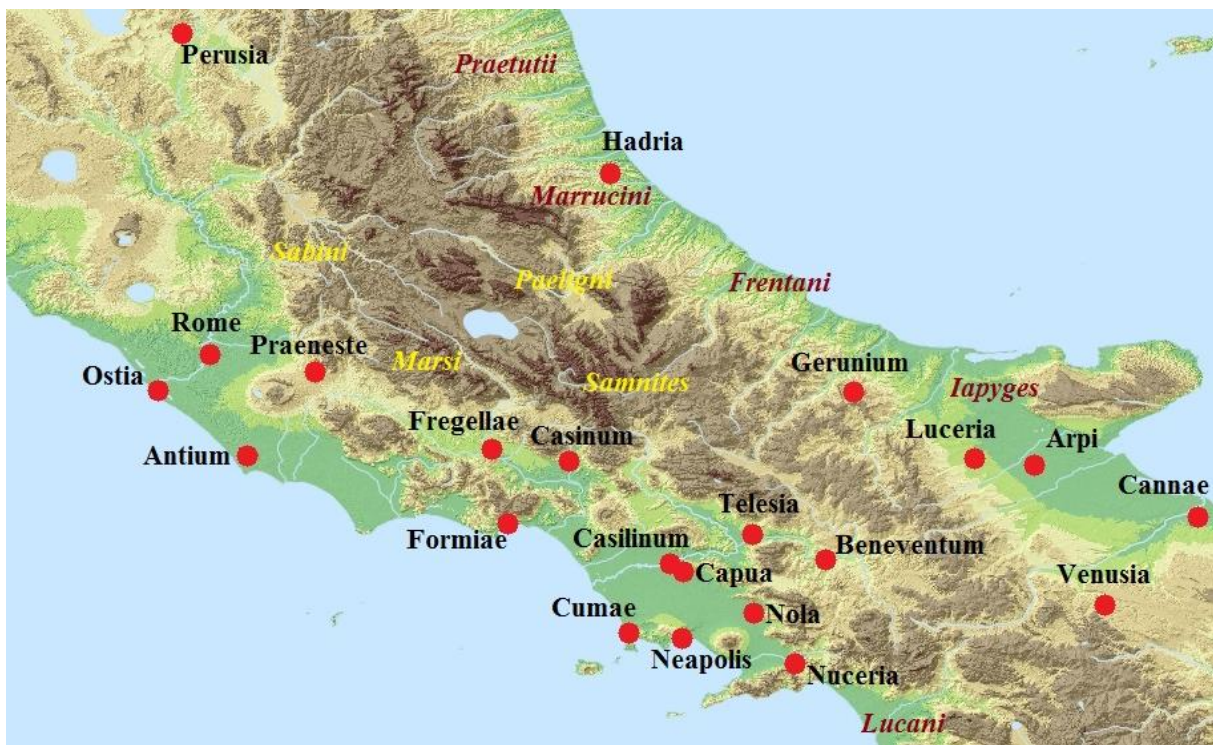
Na een rommelige verkiezing werden Quintus Fabius Maximus en Marcus Claudius Marcellus de consuls voor dit jaar.

Er waren op veel plaatsen legioenen nodig: voor de strijd met Hannibal in Italië natuurlijk, maar ook op Sardinië, Sicilië, en in Spanje en in Macedonië. Het aantal legioenen werd verhoogd naar 23, ongeveer 230.000 man (inclusief bondgenoten) en 7.000 ruiters.

Slag bij Beneventum

Dit jaar was redelijk succesvol voor de Romeinen. Hannibals aanval op Puteoli mislukte, Nola bleef in handen van de Romeinen, en Casilinum werd heroverd.

Een belangrijke Romeinse overwinning was de Slag bij Beneventum, bij de rivier de Calor. Hier versloeg Tiberius Sempronius Gracchus het leger van Hanno, zoon van Bomilcar, zo goed als volledig. Hij dreef Hanno en de overgebleven soldaten terug naar Bruttium in het zuiden. Daardoor bleef Hannibal verstoken van versterkingen.

Geen successen voor Hannibal	Voor Hannibal was dit jaar teleurstellend. Hij trok nog op naar Tarentum maar vertrok daar weer zonder resultaat geboekt te hebben. De stad gaf zich niet zelf over, werd niet verraden en Hannibal zag af van een belegering. Tegen het einde van het seizoen trok hij zich terug naar Salapia in Apulië.
Sicilië	Op Sicilië werd Koning Hieronymus vermoord. De pro-Romeinse facties kregen daarna de overhand. Tot de andere groep, die Carthago niet wilden afvallen, behoorden Hippocrates en Epicydes. De pro-Romeinse factie stuurde een delegatie naar de Romeinen die op het eiland waren om te spreken over een verdrag. Maar zover kwam het niet want Hippocrates en Epicydes vielen aan. De Romeinen sloeg de aanval af maar konden niet voorkomen dat deze twee in Syracuse de macht kregen.
Macedonië	In Macedonië nam Koning Philippos V in de zomer de wapens op. Er werd gevochten bij de steden Orikos en Apollonia. De Romeinen wonnen met gemak.

Spanje	Wat er dit jaar in Spanje gebeurde is niet duidelijk. Het verhaal van Livius heeft een tegenstrijdige tijdlijn en het verslag van Polybius is verloren gegaan. Noch de Romeinen (de beide Scipio's), noch de Carthagers lijken veel bereikt te hebben.
--------	--

Livius: AUC 24.11 – 24.32, 24.40 – 24.42

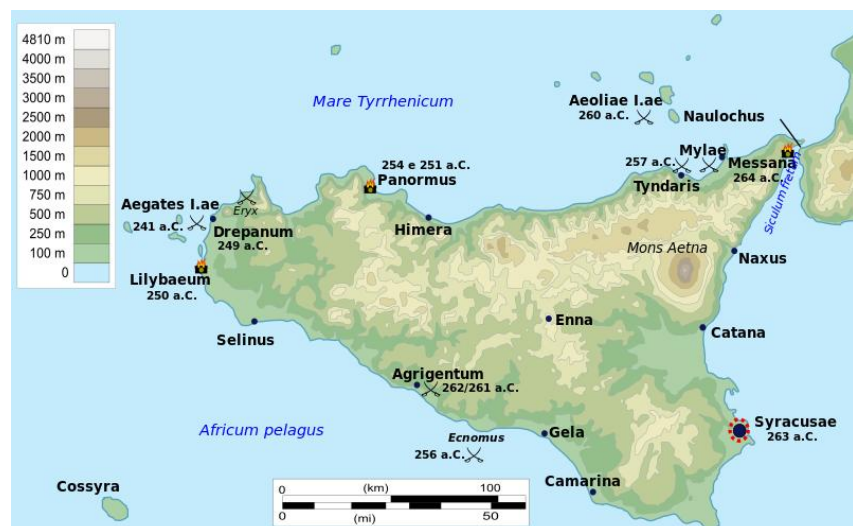
213 – Beleg van Syracuse

Het belangrijkste dit jaar is het beleg van Syracuse. Dat zal overigens pas het jaar erop leiden tot resultaat. Er zijn verder weinig grote gevechten. Hannibal bereikt net als het jaar ervoor niet veel. ([bron](#))

Wat gebeurde er in 214 v. Chr.?

Hannibal had weinig bereikt in 214. Het enige grote succes dat de Romeinen behaalden, was de overwinning op Hanno in de Slag bij Beneventum.

	De consuls in dit jaar waren Quintus Fabius Maximus de Jongere en Tiberius Sempronius Gracchus, die ook in 215 consul was geweest.
Arpi	Fabius slaagde er in om Arpi te heroveren, de stad die na de Slag bij Cannae naar Hannibal was overgelopen.
Hannibal weer weinig succesvol	Hannibal bereikte weinig in dit jaar. Het lukte hem de Sallentini, in de hiel van Italië, over te halen zich bij hem aan te sluiten, maar er waren verder geen gevechten met de Romeinen.
Beleg van Syracuse	Op Sicilië probeerden de Romeinen Syracuse te veroveren. Marcus Claudius Marcellus, die eerder consul was geweest, gaf deze opdracht aan Appius Claudius Pulcher. De stad was zwaar beveiligd. Archimedes, de Griekse wiskundige en uitvinder, woonde er. Hij ontwierp allerlei machines om de Romeinen af te weren. De directe aanval mislukte en de stad werd belegerd. Dit bracht geen succes voor de Romeinen dit jaar. Het jaar erop zou het wel lukken.
Sicilië	Tijdens de aanval op en belegering van Syracuse kwamen een aantal steden op Sicilië in opstand. Marcellus reisde rond om de steden weer te onderwerpen. In de stad Enna moordden de Romeinen de burgers uit.
Himilco arriveert op Sicilië	Ook was de Carthaagse generaal Himilco dit jaar op Sicilië gearriveerd met versterkingen. Hij veroverde de steden Heraclea en Agrigentum.

Aan het einde van het jaar sloeg Marcellus zijn winterkamp op in de buurt van Syracuse.

Livius: AUC 24.33 – 24.39, 24.43 – 24.47, 25.1

212 – Tarentum valt, Syracuse heroverd

De oorlog gaat verder op verschillende fronten: in Italië zelf, op Sicilië, in Spanje en Macedonië. De belangrijkste gevechten vinden plaats bij Tarentum, Capua en Syracuse.

Tarentum valt door verraad in handen van Hannibal. De Romeinen beginnen het beleg van Capua, dat in 216 v. Chr. overgelopen was naar de Carthagers. Syracuse tenslotte wordt door de Romeinen heroverd. ([bron](#))

Wat gebeurde er in 213 v. Chr.?

Weinig. Op Sicilië sloegen de Romeinen een beleg om Syracuse. De Carthaagse generaal Himilco arriveerde met versterkingen op Sicilië en veroverde onder andere Agrigentum.

De consuls voor dit jaar werden Quintus Fulvius Flaccus, een oudgediende die al twee keer eerder consul was geweest, en Appius Claudius Pulcher, die het jaar ervoor de belegering van Syracuse had geleid. Beide consuls moesten Hannibal in Italië bevechten.

Spanje, Sicilië,
Macedonië

Het mandaat van de beide Scipio's in Spanje werd verlengd, evenals dat van Marcus Claudius Marcellus op Sicilië, en dat van Marcus Valerius Laevinus, die in Macedonië de leiding had.

Tarentum valt

In Italië, in Tarentum, pleegden twee edelen, Nikon en Philemenus verraad, openden de poorten en lieten een eenheid van Hannibal naar binnen. Hannibal was een paar dagen eerder naar Tarentum gekomen. De Romeinen in de stad werden volkomen verrast. De garnizoenscommandant, Gaius Livius en een aantal soldaten konden via het water ontkomen naar de citadel aan de rand van de stad. De andere soldaten werden afgeslacht en Tarentum – behalve de citadel – werd door Hannibal ingenomen.

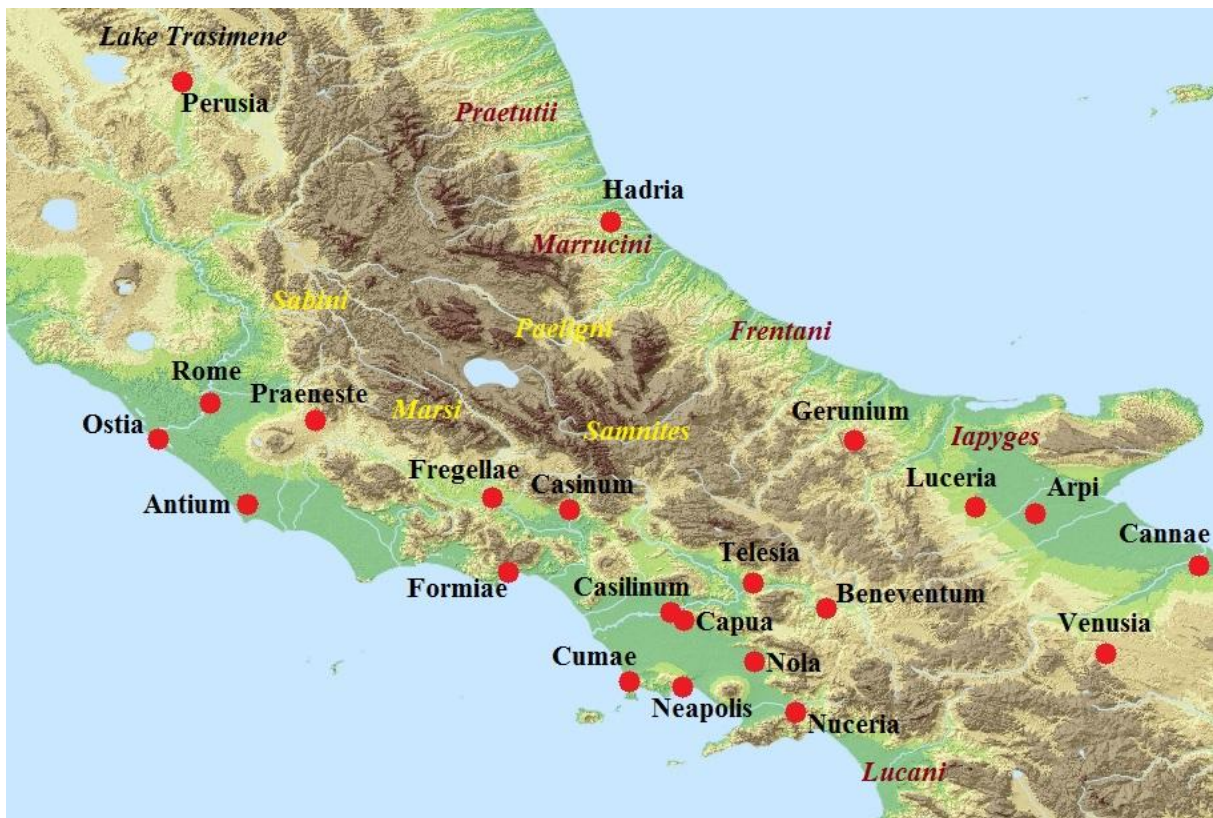
Hannibal verplaatst
zijn schepen over land

Vanuit de binnenzee konden de schepen van Hannibal niet meer de Middellandse Zee bereiken omdat de doorgang door de citadel werd beheerst. Hij had zijn schepen aan die kant nodig om de citadel uit te kunnen hongeren. Ook was een heel Romeins garnizoen uit Metapontum naar de citadel gevaren en had zich daar bij hun landgenoten gevoegd. Wat geen ander had kunnen verzinnen, verzoon Hannibal. Hij liet zijn schepen over land verplaatsen.

Toch konden enkele Romeinse bevoorradingsschepen door de blokkade, die inmiddels op zee was opgeworpen, heenbreken.

Capua

In Italië bedreigden de Romeinen Capua. Hannibal gaf een van zijn generaals, Hanno, zoon van Bomilcar, opdracht om uit Bruttium in Zuid-Italië naar Capua te komen. Bij Beneventum, dat in Romeinse handen was, werd hij echter opgewacht door Quintus Fulvius Flaccus, die snel uit Bovanium gekomen was.

Fulvius besloot aan te vallen maar leed zware verliezen. Uiteindelijk wist hij de strijd toch te winnen. Hanno, zoon van Bomilcar, en zijn troepen trokken zich terug naar Bruttium.

Gevechten bij Capua

Na het succes bij Beneventum had de andere consul, Appius Claudius Pulcher, zich bij hem gevoegd. Samen gingen ze op weg naar Capua om daar de stad te belegeren. Daar werden ze echter onverwachts door burgers en ruiters uit de stad, onder leiding van een zekere Mago – niet de broer van Hannibal – aangevallen. De Romeinen leden zware verliezen. Een paar dagen later kwam Hannibal zelf aan en weer werd er gevochten. En weer leden de Romeinen zware verliezen.

Strijd blijft onbeslist

Toen de Romeinen versterking hadden gekregen, braken beide partijen de strijd af, die dus onbeslist bleef. Fulvius ging met een deel van het leger naar Cumae, en Claudius Pulcher trok met een ander deel verder naar het zuiden, naar de Lucani. Hannibal ging achter de laatste aan.

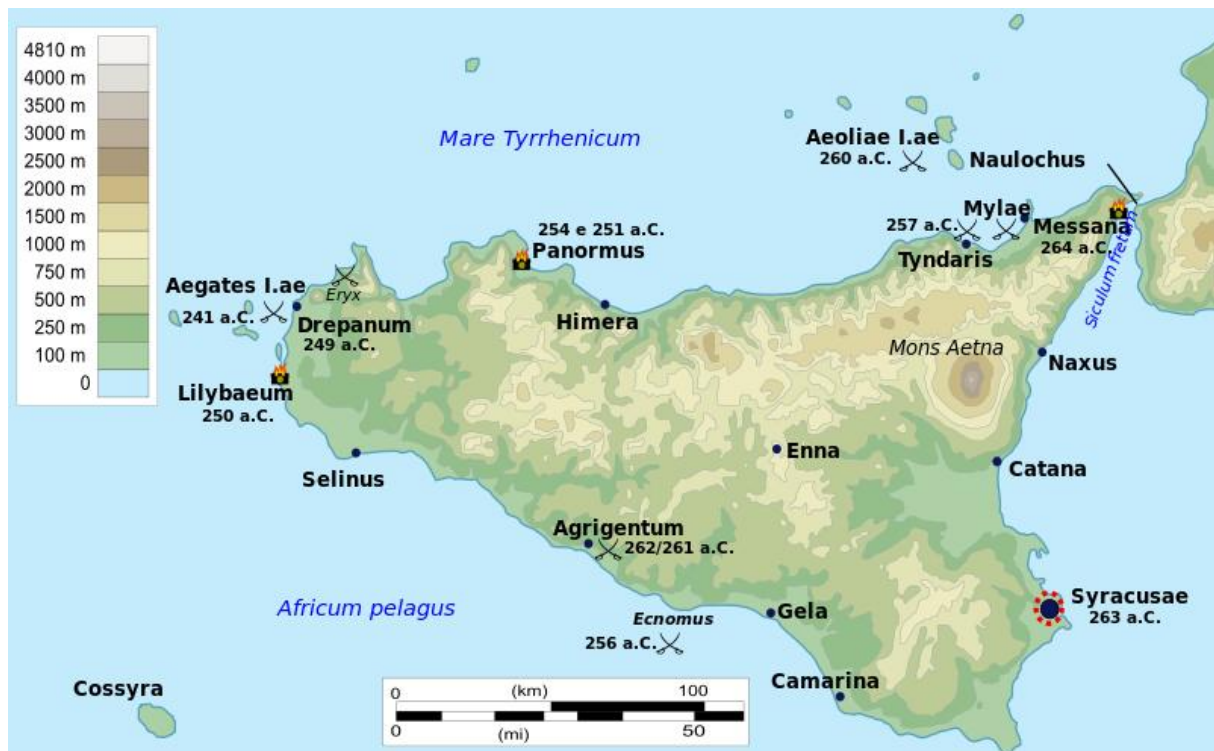
Slag bij Herdonea

Onderweg wist Hannibal een Romeinse eenheid, onder leiding van een primus pilus, Marcus Centenius Paenula, in de pan te hakken. Hierna trok Hannibal naar Apulia, naar Herdonea. Daar leverde hij strijd met Gnaeus Fulvius Flaccus, praetor en broer van de consul. De Slag bij Herdonea werd smadelijk verloren door de Romeinen. Fulvius Flaccus vluchtte. Hij zou het jaar erop hiervoor berecht worden.

Beleg van Capua duurt voort

Bij Capua ging de belegering voorspoedig. Beide consuls waren ter plekke. De bevoorrading van de troepen werd goed geregeld.

(bron)

De Romeinen
veroveren Syracuse

Op Sicilië duurde het beleg van Syracuse nog steeds voort. De Romeinen hadden een zwakke plek in de muur ontdekt. Ze planden een verrassingsaanval tijdens het jaarlijkse festival ter ere van Artemis. Die luke en Marcellus ging met zijn troepen de stad binnen. Terwijl Marcellus de Carthaagse troepen bezig hield verderop in de wijk Achradina, gingen meer Romeinse troepen de stad binnen.

Ze wisten een groot gedeelte van de stad te veroveren, waaronder ook de Hexapylon, de burcht in het noorden van de stad. Maar in het zuiden, op het schiereiland Ortygia, lukte het niet de citadel in te nemen.

Himilco en Hippocrates waren op het moment van de aanval in Agrigentum en waren te laat terug om hulp te bieden. Pogingen van de Carthagers later in het jaar om Syracuse terug te veroveren, mislukten. Ook brak er een besmettelijke ziekte uit die met name aan de kant van de Carthagers veel slachtoffers maakte, onder wie Himilco en Hippocrates en veel soldaten,

(bron)

Geen hulp over zee

Aan het eind van het jaar werd een grote Carthaagse vloot, die gestuurd was om Syracuse te ontzetten, door Marcellus onderschept. De Carthagerse aanvoerder Bomilcar sloeg het aanbod van een gevecht af. Hij stuurde de vloot zelfs terug naar Carthago en ging zelf naar Tarentum met het doel daar de bevoorrading van de Romeinen in de citadel af te snijden.

Verraad

Dit voorval deed een commandant besluiten de Carthaagse zaak te verraden. Hij opende een poort op het schiereiland Ortygia. Syracuse kwam zo weer in Romeinse handen.

Archimedes werd door een Romeinse soldaat gedood toen hij hem toebeet "Verstoer mijn cirkels niet!".

Elders op Sicilië

De oorlog op Sicilië was daarmee nog niet voorbij. Elders op het eiland waren er nog gevechten tussen Marcellus en de Carthagers. Dit zou nog twee jaar voortduren.

Livius: AUC 25.2 – 25.31, 25.40 – 25.41

211 – Hannibal voor de poorten van Rome

Hannibal besluit naar Rome te gaan, maar durft het gevecht toch niet aan. En zo vertrekt hij weer. Ook laat hij Capua, dat onder beleg ligt van de Romeinen, in de steek. De stad valt en komt weer onder Romeinse zeggenschap.

In Spanje sneuvelen de beide broers Scipio en moeten de Romeinen zich tot boven de Ebro terugtrekken. Op Sicilië krijgen de Romeinen de meeste steden weer onder controle. En in Griekenland komt er een verbond tussen de Romeinen en de Aetolische Bond. Het is die bond die de gevechten voert met Philippos V van Macedonië. ([bron](#))

Wat gebeurde er in 212 v. Chr.?

Tarentum was door verraad in handen van Hannibal gevallen. Syracuse daarentegen was heroverd door de Romeinen. De Romeinen begonnen ook het beleg van Capua.

De beide Scipio's waren nog steeds in Spanje.

	De consuls van dit jaar werden Gnaeus Fulvius Centumalus en Publius Sulpicius Galba. Het imperium van de twee consuls van het jaar ervoor werd verlengd zodat zij als proconsuls het beleg van Capua konden voortzetten. Het leger werd opnieuw vergroot naar 25 legioenen. Met bondgenoten erbij geteld waren dit rond 250.000 soldaten en 7.500 ruiters.
Capua	Het beleg van Capua duurde nog steeds voort. De Romeinen hadden de voedselvoorziening afgesloten en er was hongersnood. Pogingen van de ingesloten Carthagers om uit te breken, mislukten. Hannibal besloot naar de stad te komen. Hij kwam aan bij de bergen ten noorden van Capua. Maar de Romeinen weigerden in het open veld de strijd aan te gaan. Er werd niet gevochten. Bovendien was er in de omgeving weinig voedsel. Hannibal besloot hier niet te blijven.
Naar Rome	Na vijf dagen deed hij wat hij na Cannae had moeten doen: optrekken naar Rome. De stad belegeren was geen optie – daar was de stad te groot voor –, maar misschien kon hij zo een van de legers bij Capua weglukken. Onderweg naar Rome, over de Via Latina, plunderde hij de steden Casinum en Fregellae. Hij sloeg zijn kamp op bij Gabii (zie de kaart op de volgende bladzijde). Terwijl Quintus Fulvius Flaccus ook naar Rome trok, over de Via Appia, bleef Appius Claudius Pulcher bij Capua.
Hannibal bij Gabii	Gabii lag 18 km ten oosten van Rome. Hannibal was nog nooit zo dichtbij de stad geweest. Er waren twee legioenen in de stad, en Fulvius Flaccus was in aantocht. Dat was genoeg voor een goede verdediging. Maar uiteraard liep de spanning in de stad hoog op. Nog jaren later maakten Romeinse moeders hun kinderen bang door te roepen: “Hannibal ante portas!” Tot ergernis van Hannibal werd er een stuk van het land waarop hij zelf nota bene gelegerd was, verkocht waarbij de prijs niet gekelderd was door het feit dat de vijand het in z'n macht had.

(bron)

Geen gevecht bij Rome

Fulvius en de twee stadslegioenen zetten hun kamp op dicht bij dat van Hannibal. Hannibal ging het gevecht niet aan.

Toen hij zich realiseerde dat het beleg van Capua niet was afgebroken, trok hij zich terug. Hij trok razendsnel helemaal naar Zuid-Italië, naar Rhegium, een stad die trouw was gebleven aan Rome. Ze konden de poorten nog net op tijd sluiten.

Capua veroverd

Fulvius Flaccus ging terug naar Capua. Hij gaf de burgers de keuze om over te lopen, waarbij hen niets zou overkomen. Niemand deed dit. Maar de stad gaf zich wel over. Veel senatoren pleegden zelfmoord. Anderen werden gevangen genomen en later onthoofd. Het Carthaagse garnizoen⁴ werd gevangen genomen. De stad werd niet vernietigd. Het zelfbestuur werd haar ontnomen, inwoners werden als slaven verkocht en boeren en anderen werden in leven gelaten om voedsel te gaan verbouwen.

Gevolgen, keerpunt

Het feit dat Hannibal Capua, de belangrijkste stad van Campania, niet kon of wilde beschermen, bracht andere bondgenoten van Carthago in de streek in vertwijfeling. Maar al had Hannibal die steden willen beschermen, hij kon niet overal tegelijk zijn, terwijl de Romeinen wel overal actief waren. Zo werd de val van Capua een keerpunt in de oorlog.

⁴ In Capua waren twee Carthaagse prefecten, Bostar en Hanno. Deze Hanno is niet een van de Hanno's die elders in de oorlog een rol speelden. Zie ook bladzij 4, "Wie is wie?".

Tarentum	Bij Tarentum duurde het beleg ook voort. De Romeinen zaten nog steeds in de citadel, ruim voorzien van voedsel. Bomilcar, die het jaar ervoor door Carthago met versterkingen naar Sicilië was gestuurd maar uit was geweken naar Tarentum, was aangekomen, maar zijn mannen moesten ook gevoed worden en het voedsel was schaars. De Tarentijnen smeekten hem om die reden te vertrekken, en dat deed hij.
Spanje	In Spanje hadden de broers Scipio in 215 voorkomen dat Hasdrubal naar Italië kon vertrekken. Daarna deden ze hun best om met diplomatie Spaanse stammen voor zich te winnen. Dat lukte en met die nieuwe bondgenoten wilden ze nu de drie Carthaagse legers in Spanje aanvallen. Die stonden onder aanvoering van Hasdrubal Barcas zelf, Mago Barcas, de beide broers van Hannibal, en een andere Hasdrubal, zoon van Gisgo. De twee legers onder Mago en Hasdrubal, zoon van Gisgo, waren verse versterkingen. De Scipio's daarentegen hadden geen versterking vanuit Rome gekregen.
Syphax, Masinissa	Die confrontaties in Spanje met de Carthagers verliepen niet goed voor de Romeinen. Publius Scipio werd voortdurend aangevallen door een Noord-Afrikaanse prins, Masinissa. Zijn vader Gala had samen met de Carthagers hun buurstam in Numidië, waar Syphax koning was, aangevallen omdat deze een verbond was aangegaan met de Romeinen. Ze hadden Syphax tot vluchten gedwongen. En nu was Masinissa naar Spanje getrokken om ook daar de Romeinen dwars te zitten.
Slag bij Castulo P. Scipio sneuvelt	Publius stierf later dat jaar in de Slag bij Castulo tijdens gevechten met een lokale stam, de Suesetani. Die kregen onverwacht steun van Masinissa. De verliezen vielen mee, maar Publius Scipio werd getroffen door een speer en kwam om.

(bron)

Slag bij Ilorca Gn. Scipio sneuvelt	Gnaeus Scipio was elders in Spanje, in Amtorgis. Hij hoorde niets van zijn broer en ging er terecht vanuit dat deze verslagen was. Toen een deel van zijn leger overliep naar de Carthagers, moest hij terugtrekken geplaagd door aanvallen van de Numidische cavalerie. Hij verschanste zich op een heuvel bij Ilorca, en werd, nog geen maand na de nederlaag van zijn broer, daar verslagen en vond zelf de dood. Dit was de Slag bij Ilorca.
Terug tot boven de Ebro	Later dat jaar konden de Romeinen nog wel een overwinning boeken op Hasdrubal, zoon van Gisgo. En ze kregen versterkingen vanuit Rome. De Romeinen waren teruggedreven tot boven de Ebro.
Sicilië	Op Sicilië voerde een praetor, Marcus Cornelius Cethegus, nu het bevel. Het lukte hem in de loop van het jaar om de meeste steden weer onder Romeins gezag te plaatsen. Pas het volgende jaar zou het hele eiland weer onder controle zijn.
Macedonië	In Macedonië voerden de Romeinen al sinds 215 v. Chr. een oorlog uit van kleine gevechten en schermutselingen. Rome wist een verbond te sluiten met de Aetolische Bond in Midden-Griekenland. Het waren met name deze en lokale bondgenoten die feitelijk de gevechten met Philippos V aangingen.

Livius: AUC 24.48 – 24.49, 25.32 – 25.41, 26.1 – 26.24

210 – Hannibal weet zich te handhaven

Er is niet zoveel strijdgewoel dit jaar. Er wordt een nieuwe bevelhebber gekozen voor Spanje waar de broers Scipio het vorige jaar gesneuveld zijn. Het wordt de zoon en naamgenoot van Publius Scipio, die later Publius Scipio Africanus zal worden genoemd.

Sicilië komt weer helemaal in Romeinse handen.

Al met al zijn er geen doorbraken maar weet Hannibal zich wel te handhaven. ([bron](#))

Wat gebeurde er in 211 v. Chr.?

Hannibal had voor Rome gestaan, durfde een belegering niet aan en vertrok weer. Capua was door de Romeinen terugveroverd. En ook op Sicilië hadden de Romeinen de meeste steden weer onder controle.

In Spanje waren de broers Scipio gesneuveld.

Als consuls voor dit jaar werden gekozen Marcus Claudius Marcellus en Marcus Valerius Laevinus. De laatste had het bevel in Macedonië gevoerd. Dat bevel werd overgenomen door Publius Sulpicius Galba, een van de consuls van het jaar ervoor. Marcus Claudius Marcellus was in 214 consul geweest en had het vorige jaar het bevel op Sicilië gehad. Dat ging nu over op Marcus Valerius Laevinus.

Het aantal legioenen werd teruggebracht tot 21.

Scipio bevelvoerder voor Spanje

In Spanje was, na de dood van de beide Scipio's, een nieuwe bevelvoerder nodig. De senaat had lang nodig om tot een besluit te komen. Het werd uiteindelijk de jonge Publius Cornelius Scipio, naamgenoot en zoon van de Publius Scipio die in Spanje gevochten had en er gesneuveld was. Pas aan het eind van het jaar, mogelijk aan het begin van het volgende jaar, reisde Scipio af naar Spanje, samen met zijn legaat Marcus Junius Silanus.

De benoeming van Scipio

De benoeming van Scipio was bijzonder. Allereerst was hij heel jong, 29 jaar. Dan had hij enige militaire ervaring maar niet veel, en hij had nooit een heel leger aangevoerd. Ten derde was hij een burger en geen magistraat en had ook nooit een hoog ambt bekleed. Hij was door de volksvergadering gekozen, niet door de senaat. Maar hij kreeg dus wel het imperium. Om dat mogelijk te maken werd hij eerst benoemd tot proconsul.

Hij zou pas in 205, nadat hij Spanje helemaal onder Romeins gezag had weten te brengen en terug was gekeerd naar Rome, consul worden.

Macedonië

In Macedonië werd de strijdmacht geminimaliseerd. De gevechten met Philippos V stelden niet veel voor, en de koning vormde ook geen bedreiging voor de Romeinen in Italië.

Italië

In Italië viel de stad Salapia in Apulië in handen van de Romeinen. Hannibal verloor niet veel maar wel ervaren soldaten.

Tarentum

In Tarentum duurde de patstelling voort. De Romeinen zaten nog steeds in de citadel. Beide kampen hadden te weinig voedsel.

Sicilië	Op Sicilië viel de stad Agrigentum door verraad in Romeinse handen. Hanno, zoon van Bomilcar, en Epicydes, die in 214 v. Chr. aan de macht was gekomen in Syracuse, wisten naar Carthago te ontsnappen. De meeste soldaten werden gedood, de magistraten gegeseld en onthoofd, en de burgers als slaven verkocht. Laevinus wist ook de laatste steden te onderwerpen. Daarmee was de oorlog op Sicilië voorbij. Laevinus zorgde er daarna voor dat de landbouw weer op gang kwam zodat het eiland voedsel voor het rijk kon leveren.
Bruttium	Tenslotte ronselde hij een groot aantal bandieten en zond die naar Bruttium, een regio die Hannibal nog steunde, om daar te plunderen.
Hannibal	Toch kon ook Hannibal nog een klap uitdelen. Hij versloeg nabij Herdonea de proconsul Gnaeus Fulvius Centumalus en zijn leger. Later in het jaar was er nog een gevecht met Hannibal bij Numisto dat onbeslist bleef. Hannibals positie in Italië was al met al niet aangetast.

Livius: AUC 26.18 – 26.22, 26.26, 26.28. 26.35 – 26.40, 27.1 – 27.3

209 – Tarentum heroverd, Carthago Nova veroverd

In Bruttium, dat op de hand van Hannibal is, wordt geplunderd door Siciliaanse bandieten. Hannibal gaat er naartoe. En dat geeft een van consuls de gelegenheid om naar Tarentum te gaan. De stad valt weer in Romeinse handen.

De nieuwe bevelhebber Scipio in Spanje weet Carthago Nova te veroveren. Dat levert een enorme buit op. ([bron](#))

Wat gebeurde er in 210 v. Chr.?

Hannibal wist zich te handhaven maar geen van beide partijen boekte grote overwinningen. Wel was Sicilië weer helemaal onder Romeins bestuur gekomen.

Na een lange en ingewikkelde procedure werden Quintus Fulvius Flaccus en Quintus Fabius Maximus tot consul gekozen. De eerste was al drie keer eerder, en de tweede was al vier keer eerder consul geweest. Fabius ging naar Tarentum. Fulvius vertrok naar Lucanië en Bruttium.

Slag bij Canusium

Marcus Claudius Marcellus was als proconsul ook nog actief en was dit jaar met Hannibal in gevecht bij Canusium. De Slag bij Canusium bleef onbeslist.

Bruttium

In Bruttium plunderden de Siciliaanse bandieten. Na de Slag bij Canusium besloot Hannibal daarom zuidwaarts te trekken. Hij wist de bandieten te bedwingen.

Tarentum heroverd

Omdat Hannibal in Zuid-Italië was, durfde Fabius het aan om naar Tarentum te trekken. Daar werd de stad door een Tarentijn aan de Romeinen verraden. Een poort werd geopend en het Romeinse leger kon de stad inkomen. Veel Tarentijnen werden gedood. Ook Nikon kwam om het leven en Philemenus pleegde zelfmoord door in een put te springen. Tarentum was eindelijk weer in Romeinse handen.

Macedonië

Koning Philippos van Macedonië vocht niet tegen de Romeinen zelf maar tegen hun Griekse bondgenoten, de Aetolische Bond. Consul Sulpicius Galba was nog steeds ter plekke, weliswaar zonder landleger maar wel met een kleine vloot. Philippos had besloten om naar Griekenland over te steken. Er waren gevechten met de Bond in Lamia, Naupaktos, Dyme en Elis. Bij Elis besloot Galba te hulp te schieten. Hij zette zijn mannen ongemerkt aan land en vocht mee. Op die manier wisten ze Philippos te verdrijven. Hij week uit naar het eiland Aigina.

Spanje

Scipio was inmiddels in Spanje. Daar waren ook nog steeds de drie legers van Hasdrubal, Mago en Hasdrubal, zoon van Gisco. Scipio had zijn kamp in Tarraco. Hij besloot Carthago Nova aan te vallen. Dat was een rijke stad, en haar verovering zou veel opzien baren.

Het was een stoutmoedig plan. Scipio wist dat de drie Carthaagse legers nog verder weg waren van Carthago Nova dan hij. Hij liet een kleine strijdmacht achter, stak de Ebro over en stelde Gaius Laelius aan als bevelhebber van de vloot. Hij liet die langs de kust meevaren zodat zij tegelijk bij Carthago Nova aan zouden komen.

Zie het kaartje op de volgende bladzijde.

Carthago Nova: een aantrekkelijk doel

Carthago Nova was een rijke stad, er waren veel voorraden, er was een haven, en de stad was niet zwaar verdedigd terwijl er wel de geld voorraad voor de oorlog in Spanje was opgeslagen. De stad lag wel beschermd in het landschap: op een landtong omringd door water. De stad werd verdedigd door ene Mago⁵.

De aanval

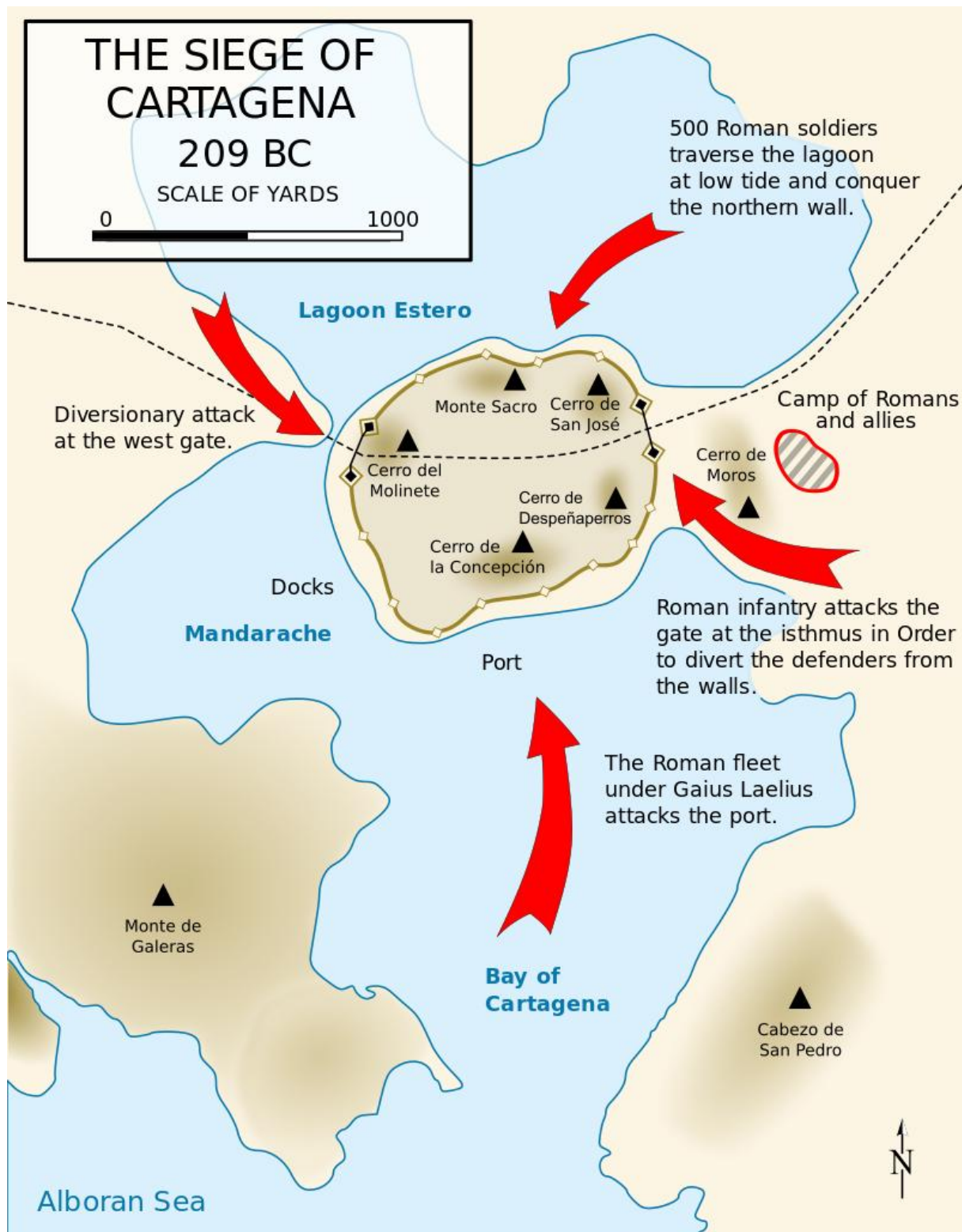
De eerste aanval op de stad werd afgeslagen. Tijdens een tweede aanval, bij eb, hield Scipio de Carthaagse troepen bezig aan de oostkant over land en in het zuiden vanaf zee. Tegelijk liet hij 500 man door het water van de lagune waden in het noorden. Deze manschappen wisten de stad in te komen, de poorten te openen en de andere Romeinen binnen te laten. Mago gaf zich over.

Zie het kaartje op de volgende bladzijde.

Een enorme buit

De buit was enorm. Geld, wapens, voedselvoorraden en schepen werden buitgemaakt. Scipio liet de Carthaagse ambachtslieden leven en zette hen aan het werk om wapens te maken. Spaanse inwoners en gijzelaars werden vrijgelaten waardoor een aantal stammen de kant van de Romeinen kozen.

⁵ Niet Hannibals broer.

(bron)

Livius: AUC 26.42-26.48, 27.5-27.16, 27.29-27.31

208 – Hasdrubal op weg naar Italië

Hannibal zit nog steeds in Bruttium, in Zuid-Italië. Daar zijn de meeste steden wel weer onder Romeins gezag gebracht, maar Locri is dat nog niet. Het lukt de Romeinen echter niet om Locri te heroveren.

In Spanje zit Scipio junior Hasdrubal dwars maar hij kan hem niet beletten om richting Italië af te reizen. ([bron](#))

Wat gebeurde er in 209 v. Chr.?

Tarentum was weer in Romeinse handen. In Spanje veroverde Scipio Carthago Nova. De buit was enorm.

Hannibal was Bruttium ingetrokken, in het uiterste zuiden van Italië.

Marcus Claudius Marcellus, die het jaar ervoor bij Canusium gevochten had, werd verkozen tot consul, samen met Titus Quinctius Crispinus. Dit jaar waren er 21 legioenen.

Locri

Crispinus was naar Bruttium vertrokken om de stad Locri op Hannibal te heroveren. Locri was een van de laatste steden in het zuiden die nog in handen van Hannibal was; de meeste andere waren inmiddels heroverd door de Romeinen.

Marcellus was naar zijn leger gegaan dat in Venusia was.

Crispinus brak echter het beleg van Locri af toen hij hoorde dat Hannibal naar het noorden trok, Lacinium in, terwijl Marcellus met z'n leger uit Venusia was vertrokken.

De twee consuls en Hannibal troffen elkaar tussen Venusia en Bantia. Er waren continu gevechten. De consuls dachten dat, nu zij Hannibal voorlopig wel bezig zouden houden, een nieuwe aanval op Locri wel een goed idee was. Zij gaven daarom opdracht dat een garnizoen uit Tarentum moest komen en dat propraetor Lucius Cincius Alimentus vanuit Sicilië met een vloot te hulp moest komen. Het garnizoen uit Tarentum liep echter in een hinderlaag en werd verslagen.

De consuls sneuvelen

Marcellus en Crispinus bij Venusia wilden een heuvel verkennen die tussen de beide legerkampen in lag en niet bezet was. Bij deze verkenningstocht liepen de Romeinen tegen Numidische ruiters aan. Beide consuls waren mee, iets wat nooit had mogen gebeuren, en beiden werden gedood.

Hannibal vertrok en ging terug naar Locri.

Een vloot komt te hulp

In Bruttium arriveerde Alimentus pas bij Locri nadat het garnizoen uit Tarentum in de val was gelopen en verslagen was. Hij belegerde de stad. De Carthaagse troepen in de stad besloten, wetende dat Hannibal buiten

de stad aanwezig was, een uitval te wagen. De felheid van de uitbraak en de angst voor Hannibal joeg Alimentus terug naar zijn schepen. En daarmee was de belegering van Locri voorbij.

Locri zou pas in 205 heroverd worden.

Spanje

In Spanje was een belangrijke stam naar Scipio overgelopen: de Ilergetes. Scipio was een diplomaat en innemelijk man, en wist alleen daardoor al de lokale stammen voor zich te winnen. De Carthagers waren juist altijd hardvochtige heersers geweest.

Slag bij Baecula

Scipio had zijn vloot ontmanteld en de soldaten bij de landtroepen gevoegd. Hij trok dit jaar op in de richting van Baecula. Daar trof hij het leger van Hasdrubal Barcas.

Voordat Hasdrubal zijn leger goed kon opstellen, viel Scipio aan. Hoewel Hasdrubal hoger op de heuvel stond en daardoor in het voordeel was, won Scipio. Waarschijnlijk trok Hasdrubal zich al vroeg terug uit het gevecht dat hem helemaal niet goed uitkwam, omdat hij zich klaar aan het maken was om naar het noorden af te reizen en met zijn troepen Hannibal te gaan versterken.

Hasdrubal op weg naar Italië

Hoewel de Slag bij Baecula door Scipio gewonnen was, had hij niet kunnen voorkomen, zoals zijn vader in 215 v. Chr., dat Hasdrubal op weg was gegaan naar Italië. Scipio trok zich terug voor de winter in een kamp bij Tarraco.

Griekenland

In Griekenland was Publius Sulpicius Galba nog steeds aanwezig. Hij was op het eiland Aigina. Hij had zijn strijdmacht verenigd met die van koning Attalos van Pergamum. Er waren gevechten op Lemnos en later met de

steden Oreos en Opous op Euboea. In Opous verscheen onverwachts koning Philippos V; Attalos vermeed een confrontatie en vluchtte. Philippos zelf was dit jaar druk met allerlei gevechten overal in Griekenland, verzoeken om over vrede te onderhandelen naast zich neerlegend.

Livius: AUC 27.17-27.28, 28.5-28.9

207 – Hasdrubal verslagen in Italië

Het belangrijkste gevecht dit jaar is de Slag bij de Metaurus. Daar verslaan de Romeinen Hasdrubal die met z'n leger over Alpen naar Italië is getrokken om zich bij zijn broer Hannibal te voegen. Hannibal krijgt nu niet de versterkingen die hij zo hard nodig heeft. ([bron](#))

Wat gebeurde er in 208 v. Chr.?

Op Locri na waren de meeste steden in Bruttium weer in Romeinse handen.

Hasdrubal was op weg van Spanje, over de Alpen, naar Italië.

De consuls voor dit jaar waren Gaius Claudius Nero en Marcus Livius. Er waren dit jaar 23 legioenen, en voor het eerst moesten de Romeinse kolonies aan de kust soldaten leveren. Dat was bijzonder omdat deze steden de taak hadden de kust te beschermen en daarom vrijgesteld waren om soldaten te leveren.

Hasdrubal in Italië

Hasdrubal was eerder in Italië, Gallia Cisalpina, aangekomen dan verwacht. De bevelhebber aldaar, de praetor Lucius Porcius Licinus, vroeg om versterkingen. Marcus Livius vertrok meteen naar het noorden. Hasdrubal probeerde nog de kolonie Placentia te veroveren, maar trok verder toen dit teveel tijd leek te kosten.

Slag bij Grumentum

Consul Nero was in het zuiden, in Lucanië, omdat Hannibal daar bij Grumentum zijn legerkamp had opgeslagen. Daar vond een gevecht plaats, dat werd gewonnen door Nero en waardoor Hannibal zich naar Apulië terugtrok.

Een bericht van Hasdrubal onderscheept

Nero achtervolgde hem, en via Venusia in het oosten trok Hannibal verder naar Metapontum (in de buurt van Tarentum) in het zuiden. Een brief van Hasdrubal in het noorden aan zijn broer in het zuiden met het verzoek om ook noordwaarts te komen, werd onderscheept. Dat bracht Nero ertoe om met een kleine troepenmacht zo snel mogelijk zelf naar het noorden te gaan. In Picenum hield hij halt, in de heuvels bij het riviertje de Metaurus.

In die heuvels was ook Hasdrubal gelegerd. Consul Livius lag even verderop bij Sena Gallica (zie het kaartje op de volgende bladzijde).

De Romeinen besloten om meteen de volgende dag te gaan vechten. Toen Hasdrubal ontdekte dat Nero met zijn troepen ook aanwezig was, en de legermacht groter was dan hij had gedacht, accepteerde hij het aanbod om slag te leveren niet en trok zich terug. De Romeinen haalden Hasdrubal in even ten noorden van de rivier.

Slag bij de Metaurus

Hasdrubals gidsen bedrogen hem waardoor hij geen doorwaadbare plaats door de rivier vond. En zijn Gallische hulptroepen hadden de avond ervoor te veel gedronken.

De Slag bij de Metaurus was een van de belangrijkste veldslagen van de oorlog. Het was een van de weinige grote successen voor de Romeinen in

de laatste tien jaar. En het voorkwam dat Hannibal de versterking kreeg die hij zo hard nodig had. Daarom wordt deze overwinning een keerpunt in de oorlog genoemd. Het leger van Hasdrubal werd verslagen en de generaal zelf sneuvelde.

Nero trok met grote snelheid weer naar het zuiden. Hannibal was op weg naar zijn broer en was op dat moment met zijn leger in Canusium. Daar gooide Nero het afgehakte hoofd van Hasdrubal het legerkamp in.

Griekenland

In Griekenland was Philippos V nog steeds actief. Bij Mantinea op de Peloponnesos werd gevochten, maar niet door de Romeinen of de Macedonische Philippos, maar door hun bondgenoten, de Spartanen, een Romeinse bondgenoot, en het leger van de Achaeïsche Bond, die aan de kant van Macedonië stond. De laatste won, en Rome was Sparta als bondgenoot kwijt.

Spanje

In Spanje was er een gevecht tussen een bevelvoerder van Scipio, Marcus Junius Silanis en ene Hanno⁶, een nieuwe bevelhebber die Hasdrubal had vervangen, en Mago Barcas. Hanno werd gevangen genomen maar Mago wist te ontsnappen en vluchtte naar Gades waar ook Hasdrubal, zoon van Gisco, was.

Na Orongi ingenomen te hebben, trok Scipio zich terug voor de winter.

Livius: 27.34-27.50, 28.1-28.4

⁶ Niet een van de Hanno's die elders in deze samenvatting voorkomen.

206 – Spanje helemaal in Romeinse handen

In Italië wordt dit jaar alleen gevochten in het zuiden, waar Hannibal is. De belangrijkste gevechten zijn niet Italië maar in Spanje. In de Slag bij Iliipa overwinnen Scipio en zijn mannen de Carthaagse legers. Daar sneuvelt Hasdrubal, zoon van Gisco. Later valt de laatste stad die nog in Carthaagse handen is, Gades. Als dan ook Mago uit Spanje vertrekt, komt heel Spanje in Romeinse handen. ([bron](#))

Wat gebeurde er in 207 v. Chr.?

In de Slag bij de Metaurus werd het leger van Hasdrubal verslagen, en sneuvelde Hasdrubal, de broer van Hannibal, zelf. Zo kreeg Hannibal geen versterkingen. Het was een keerpunt in de oorlog.

Lucius Veturius Philo en Quintus Caecilius Metellus werden dit jaar als consuls gekozen. Beiden hadden als bevelhebbers meegevochten in de Slag bij de Metaurus het jaar ervoor.

Landbouw

Een van de taken voor de consuls was het herstel van de landbouw in Italië. Boeren moesten weer terugkeren van Rome, waar ze naartoe waren gevlucht, naar hun landerijen.

Lucanië en Bruttium

Hannibal heerste alleen nog in Bruttium. Hij had bewoners uit de omstreken, zoals uit de stad Metapontum en uit de streek Lucanië overgebracht naar Bruttium. Daardoor konden de Romeinen gemakkelijk Lucanië heroveren.

Spanje

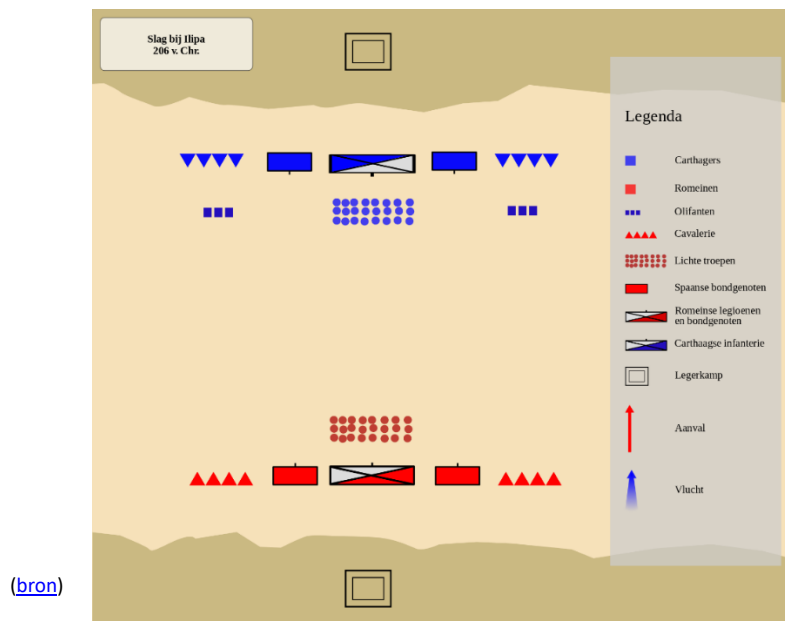
In Spanje lukte het Scipio dit jaar om een definitief einde te maken aan de Carthaagse macht op het schiereiland.

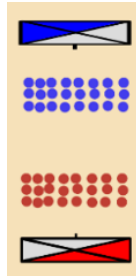
Slag bij Ilipa

Het belangrijkste gevecht vond plaats bij Ilipa dat aan de rivier de Baetis lag. Daar vocht Scipio tegen de twee legers die overgebleven waren, nadat Hasdrubal in 209 naar Italië vertrokken was. Die stonden onder bevel van Hasdrubal, zoon van Gisco, en Mago Barcas. Prins Masinissa was een van de bevelhebbers van de Numidische ruiterij aan de zijde van de Carthagers.

Zowel de Romeinen als de Carthagers hadden in de slag een vaste opstelling.

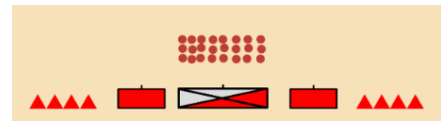
Elke dag in de loop van de ochtend brachten zij hun legers in deze posities op de open vlakte die tussen de legerkampen in lag. Tot een gevecht kwam het echter nooit en aan het eind van de dag trokken de legers zich weer terug in hun kampen.

In die opstelling stonden de beste soldaten in het midden. Dat waren de Noord-Afrikaanse soldaten in het Cathaagse leger (blauw) en de Romeinse soldaten en bondgenoten aan de Romeinse kant (rood). De lichte troepen stonden vooraan; daarachter de legioenen.

Meer naar buiten stonden in het Carthaagse leger hun Spaanse bondgenoten. Evenzo stonden de Spaanse troepen die aan de Romeinse kant vochten ook links en rechts van het Romeinse leger.

Op de flanken tenslotte stonden de ruiters. Dat was zowel het geval aan de Romeinse zijde (plaatje hier rechts) als aan de zijde van de Carthagers.

Scipio verandert zijn opstelling

Op de dag waarop Scipio daadwerkelijk wilde vechten, deed hij twee dingen anders. Allereerst liet hij zijn leger veel vroeger opstaan, ontbijten en zich klaarmaken voor de strijd. Daarna liet hij zijn ruiters de Carthaagse wachtposten aanvallen waardoor het Carthaagse leger hals over kop en zonder goed gegeten te hebben, zich klaar moest gaan maken voor de strijd.

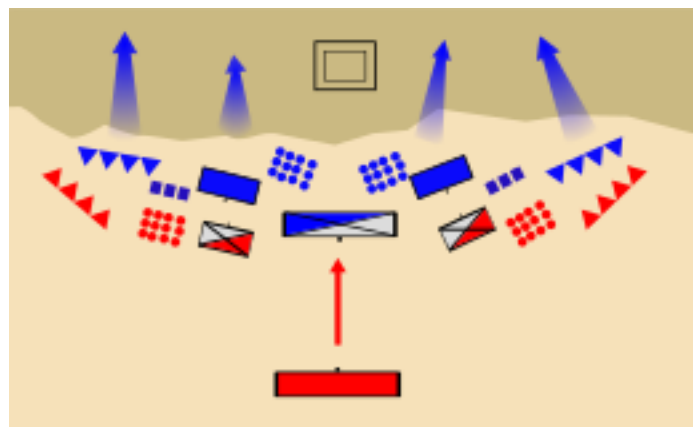
Aanvallen vanaf de flanken

Ten tweede verplaatste hij zijn meest ervaren soldaten van het centrum richting de flanken. Dit verwachtten de Carthaagse bevelhebbers niet en bij hen stonden de bondgenoten weer op de flanken. Die waren lang zo goed niet getraind als de Romeinse legioensoldaten. Toen de strijd ontbrandde, kon Scipio daardoor de flanken van de Carthagers snel uitschakelen.

Het centrum verliest de moed

Het centrum van het Carthaagse leger kon hun bondgenoten op de flanken niet te hulp komen, omdat de bondgenoten van de Romeinen, die deze dag in het centrum stonden, hen bezig hielden.

(bron)

Een regenbui	Het moraal van de soldaten in het Carthaagse centrum daalde, olifanten vanaf de flanken vluchtten richting het centrum en toen de Romeinse bondgenoten daadwerkelijk de aanval inzetten, sloegen de Carthagers op de vlucht. Het plotseling losbarsten van een regenbui voorkwam dat het Carthaagse leger volledig vernietigd werd.
De achtervolging	Veel Spaanse huurlingen in het Carthaagse kamp deserteerden. Die nacht vluchtte Hasdrubal en de overgebleven soldaten en ruiters. Scipio zette de achtervolging in. Toen het Romeinse leger de Carthagers had ingehaald, ontstond er een gevecht waarbij Hasdrubal nog maar weinig manschappen overhield. Met een aantal manschappen kon hij de bergen invluchten terwijl anderen zich overgaven of gedood werden. Ook Mago wist te ontkomen. En Masinissa liep over naar de Romeinen. Zo eindigde de Slag bij Ilipa.
Naar Afrika	In de loop der jaren waren er verschillende kleine plunderacties geweest door de Romeinen op de kuststreken in Noord-Afrika ⁷ . Maar voor een grote aanval had Rome lokale bondgenoten nodig. Daarom stuurde Scipio een afgevaardigde, Laelius, naar het hof van koning Syphax in Numidië die eerder al een bondgenoot was geweest ⁸ . Syphax wilde echter alleen maar met Scipio zelf praten, en dus reisde Scipio ook naar Numidië. Maar daar troffen ze ook Hasdrubal, zoon van Gisco, aan, die er om dezelfde reden was: de koning overhalen bondgenoot te worden. Syphax koos de kant van de Romeinen.

Bron: Kabz15 - Own work, CC BY-SA 4.0, [hier](#)

Opstand in Spanje	Nadat Scipio terug was gekeerd naar Spanje, werd hij ernstig ziek. Dit veroorzaakte een grote onrust onder de manschappen en enkele bondgenoten. Op een aantal plaatsen werd geplunderd en bij Sucro ten zuiden van Saguntum, werd gemuit.
-------------------	--

⁷ Deze zijn in dit document weggelaten. Er waren operaties in 217 (door Gnaeus Servilius Geminus), in 215 en 212 (door Titus Otacilius), in 209 (door Marcus Valerius Messalla), en in 208 en 207 (door Marcus Valerius Laevinus).

⁸ Zie p. 34.

Nadat Scipio hersteld was, nam hij maatregelen om de soldatenopstand de kop in te drukken. De aanvoerders werden onthoofd, de meelopers kregen een reprimande en moesten opnieuw trouw zweren.

Daarna trok Scipio op tegen de bondgenoten die in opstand waren gekomen, de Ilergetes. Er werd hevig gevochten maar Scipio behaalde de overwinning.

Mago vertrekt

Alleen in Gades aan de kust waren nog Carthaagse troepen. Zij stonden onder bevel van Mago Barca. De laatste kreeg de opdracht uit Carthago om de stad op te geven en Hannibal te gaan versterken in Italië.

Na nog een vruchteloze poging Carthago Nova te heroveren, verliet Mago met zijn vloot Spanje. Zijn doel was Liguria in Italië, maar hij overwinterde op het eiland Minorca. Gades gaf zich over aan de Romeinen.

Spanje in Romeinse handen

De oorlog in Spanje was nu over; het hele schiereiland stond onder bevel van de Romeinen. Scipio ging terug naar Rome. Het bevel over het leger liet hij over aan zijn legaten. Masinissa werd naar Numidië gestuurd om zijn stamgenoten, de Massylii, te overtuigen zich bij de Romeinen aan te sluiten. Dat zou het jaar erop nog wat voeten in de aarde hebben.

Macedonië

In Griekenland werd er nog steeds gevochten tussen Philippos V van Macedonië, en de Romeinen met hun bondgenoten, de Aetolische Bond. Die strijd, de Eerste Macedonische Oorlog, vlotte niet en kostte steeds meer. Dat bracht de Aetolische Bond ertoe, zonder daarin de Romeinen te betrekken, vrede te sluiten met Philippos.

Livius: 27.29-27.51, 28.10-28.36

205 – Locri heroverd

Scipio wordt consul en wil naar Afrika. Maar dat komt er dit jaar niet van; hij gaat naar Sicilië. In het zuiden van Bruttium, de enige plek waar Hannibal nog heerst, wordt de stad Locri heroverd door de Romeinen. Er ontstaat een bloedbad en Scipio laat de schuldige onbestraft.

Wat gebeurde er in 206 v. Chr.?

Spanje was geheel veroverd op de Carthagers. Mago was vertrokken met een leger naar Italië om z'n broer te versterken. Scipio was terug naar Rome gegaan.

Mago landt in Genua. Hij wil zijn leger met dat van zijn broer Hannibal samenvoegen. ([bron](#))

Scipio, weer terug in Rome, werd de nieuwe consul voor dit jaar. Zijn medeconsul werd Publius Licinius Crassus. Crassus kreeg Bruttium toegewezen, en Scipio Sicilië.

Naar Afrika?

Scipio was inmiddels wel een ervaren legeraanvoerder en had met zijn innemende voorkomen in Spanje bondgenoten weten te werven, maar hij was niet diplomatiek. Hij wilde graag met een leger naar Afrika, en niet naar Sicilië. Hij schoffeerde de senaat toen hij z'n zin daar wilde doordrijven. Uiteindelijk mocht hij wel naar Afrika, maar slechts met een kleine vloot. Ook mocht hij geen soldaten lichten.

Toch Sicilië

Maar Scipio had veel steun onder de bevolking, ook buiten Rome in Etrurië, Umbrië en bij de Sabijnen en andere stammen. Met hun hulp kon hij meer schepen laten bouwen en wierf hij veel vrijwilligers als manschappen.

Maar naar Afrika zou hij dit jaar niet gaan; het werd en bleef Sicilië.

Mago

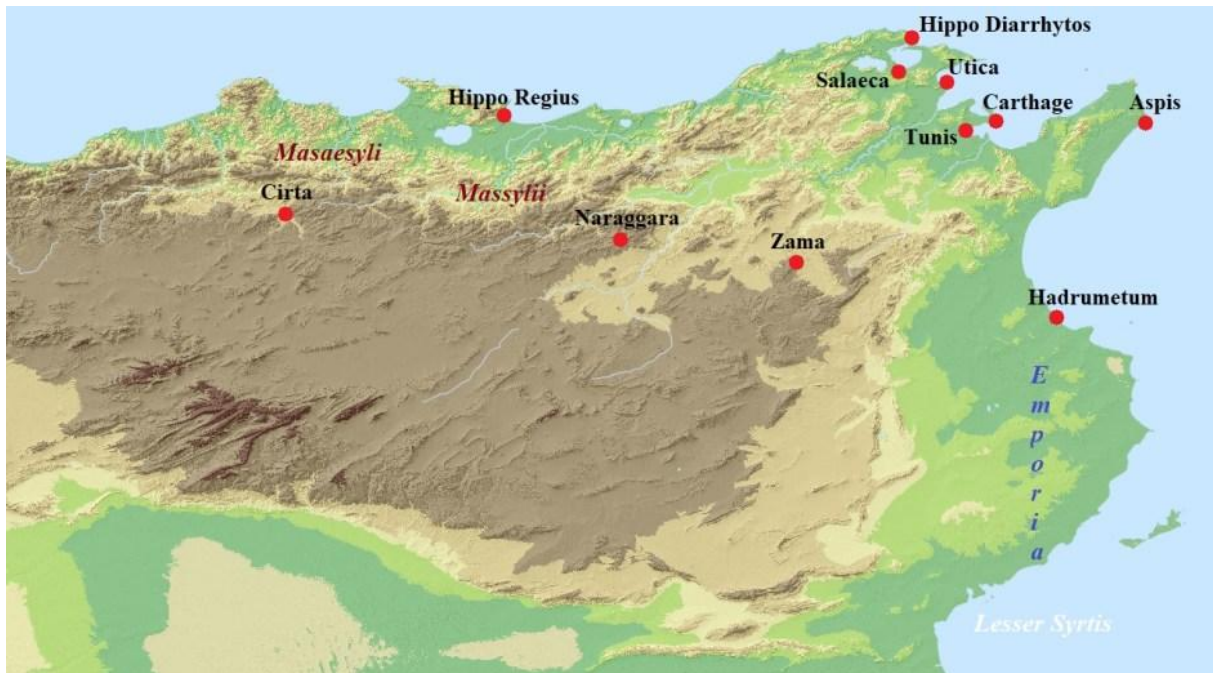
Mago was, toen hij het jaar ervoor uit Spanje was vertrokken, niet verder gekomen dan Minorca. Nu vertrok hij naar Italië en wist een verrassingsaanval te doen op Genua in Ligurië.

Hij verwoestte en plunderde de stad. Daarna trok hij door de streek en trok veel nieuwe soldaten aan.

Noord-Afrika

Laelius, die door Scipio het jaar ervoor naar Syphax in Afrika was gestuurd, ging opnieuw naar de Afrikaanse kust. Maar nu om te roven en te plunderen. Waarschijnlijk was hij geland in de buurt van Hippo Diarrhytos. In Carthago brak paniek uit omdat men dacht dat Scipio zelf was geland. Toen ze begrepen dat dat niet het geval was, durfden ze het aan om extra versterkingen te sturen naar Mago in Ligurië.

Masinissa

Laelius had ook een ontmoeting met Masinissa. Die laatste was het jaar ervoor uit Spanje teruggekeerd om, nadat hij naar de Romeinen was overgelopen, steun voor Rome te zoeken in zijn koninkrijk.

Daar was nog niet veel van terechtgekomen. Zijn vader was in de tussentijd gestorven. Na veel strijd was hij de nieuwe koning van de Massylii geworden maar was daarna verslagen door koning Syphax van de naburige Masaesyli.

Spanje

De in Spanje door Scipio achtergelaten bevelhebbers hadden hun handen vol aan de opstandige stam van de Ilergetes, die het jaar ervoor ook voor problemen hadden gezorgd. Voor Scipio hadden ze ontzag gehad, voor zijn opvolgers hadden ze dat niet. Er was een flinke strijd voor nodig om ze op de knieën te dwingen.

Macedonië

Het jaar ervoor had de Aetolische Bond de strijd neergelegd. Zonder bondgenoten konden de Romeinen niet veel meer doen dan hier en daar steden beschermen. Philippos belegerde dit jaar de stad Apollonia. Toen het Romeinse leger ook die kant optrok, werden de Romeinse bevelhebber en Philippos uitgenodigd om te praten over vrede.

Voor de Romeinen was dit bespreekbaar omdat het doel, Philippos beletten dat hij Hannibal te hulp zou komen, allang bereikt was.

Zo eindigde de Eerste Macedonische Oorlog in het jaar 205 v. Chr.

Bloedbad bij Locri

In 215 v. Chr. had Hannibal de havenstad Locri veroverd. Nu was er een kans om de stad terug te krijgen. De Romeinen hadden een aantal inwoners gevangen genomen. Deze boden aan de stad door verraad in handen van de Romeinen te spelen.

Scipio zorgde ervoor dat er manschappen ter plekke waren. Die stonden onder bevel van de legaat Pleminius. Ook Hannibal trok naar de stad, die als havenstad voor hem nog de enige kans was om versterkingen uit Afrika te kunnen krijgen.

De Romeinse soldaten konden door het verraad de stad in-komen. Hoewel de verovering niet erg succesvol verliep, besloot de stad zich toch over te geven. Pleminius beging daarop gruwelijke wredeheden waarbij hij ook twee krijgs-tribunen op liet

pakken. Die werden bevrijd door de eigen soldaten die daarbij Pleminius aanvielen en verminkten.

Scipio, op de hoogte gebracht van deze problemen, kwam over uit Sicilië waar hij op dat moment was. Hij maakte de fout om niet Pleminius verantwoordelijk te houden maar de tribunen te veroordelen. Toen Scipio was vertrokken terug naar Sicilië, vermoordde Pleminius alsnog de tribunen.

Livius: 28.37-28.46, 29.1-29.11, 29.29-29.33

204 – Scipio in Afrika

Scipio moet zich verantwoorden voor de wreedheden begaan door zijn legaat het jaar ervoor in Locri, maar wordt vrijgesproken. Hij mag verdergaan met de voorbereidingen om een inval in Afrika te doen.

Op Sicilië brengt hij vier legioenen bij elkaar en steekt over naar Utica op de kust van Noord-Afrika en dicht bij Carthago. Samen met Masinissa verovert hij het stadje Salaeca maar trekt zich terug voor de winter in de buurt van Utica zonder dat er verder een groot gevecht plaatsvindt. ([bron](#))

Wat gebeurde er in 205 v. Chr.?

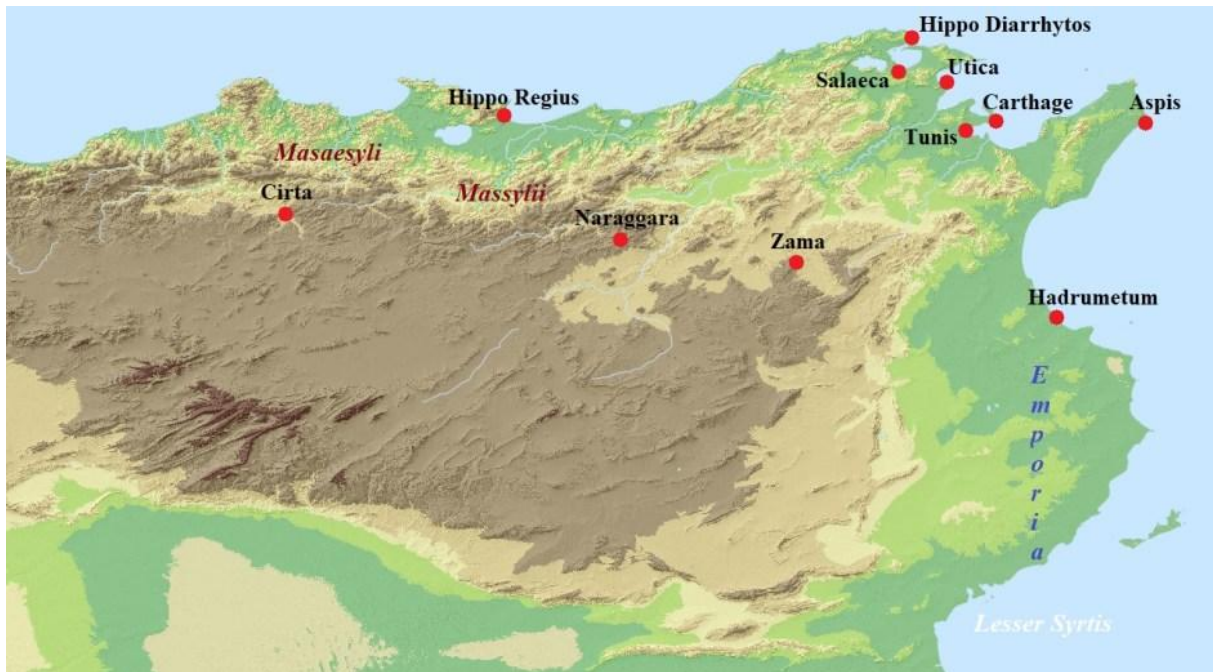
De stad Locri was weer in handen van de Romeinen gevallen. Daarbij pleegde de legaat Pleminius enorme wreedheden. Scipio had hem hier niet voor gestraft.

Mago landde in Genua en ging op weg om zijn leger met dat van Hannibal te verenigen.

	Marcus Cornelius Cethegus en Publius Sempronius Tuditanus werden gekozen als consul. Cethegus ging noordwaarts, naar Etrurië om Mago, die daar het jaar ervoor bij Genua met een leger geland was, in de gaten te houden.
Scipio	Scipio, nu geen consul meer, had nog wel het bevel over zijn troepen en was weer in Sicilië. Hij bereidde daar een inval in Afrika voor. Er waren nieuwe schepen nodig en ook nieuwe manschappen. Hij moest zijn leger vorm geven. Dat bestond uit een mix van ervaren soldaten en de onervaren soldaten die zich het jaar ervoor vrijwillig hadden gemeld.
Affaire Pleminius	Dat Scipio het jaar ervoor Pleminius had vrijgesproken van zijn wandaden, kreeg nog een staartje. Scipio moest zich verantwoorden voor de senaat. Hij kwam er goed vanaf omdat er uiteindelijk een onderzoekscommissie werd ingesteld. Als Scipio geen weet zou hebben gehad van Pleminius' on-Romeinse gedrag of daartoe geen opdracht had gegeven, mocht hij zijn bevel houden. Pleminius werd gearresteerd en de Locriërs verklaarden dat Scipio weliswaar te weinig had gedaan om hen te beschermen maar geen opdracht had gegeven tot deze wreedheden.
Groen licht voor Afrika	De senaat herstelde Scipio in zijn eer. Ook gaven ze toestemming om verder te gaan met de voorbereidingen voor een invasie in Afrika. De kern van het leger werd gevormd door de twee zogenaamde Cannae-legioenen, de overlevenden van de Slag bij Cannae in 216 v. Chr. Daarbij kwamen dan nog twee legioenen met hulptroepen van de Latijnse en andere Italiaanse bondgenoten. Gezamenlijk was dit een grote legermacht van waarschijnlijk 25.000 man.
Afrika	In Afrika moesten de Romeinen bondgenoten hebben om succesvol te zijn. Allereerst was daar Masinissa waar ze op konden rekenen. Maar koning Syphax, die de Romeinen aan hun kant hadden willen hebben, koos uiteindelijk de zijde van de Carthagers. Meer nog, hij kreeg de dochter van Hasdrubal, zoon van Gisco, als vrouw, waarmee de loyaliteit aan Carthago bezegeld was.

Utica

Scipio voer met zijn vloot van 400 schepen vanuit Lilybaeum op Sicilië naar een plek even ten noorden van Utica, dat weer noordelijk van Carthago ligt.

De legers

Nadat Masinissa het stadje Salaeca had veroverd, en Scipio het stadje had geplunderd, nam de paniek in Carthago toe. Scipio wilde nu eerste Utica innemen om dat als uitvalsbasis te kunnen gebruiken voor een aanval op Carthago.

Carthago stuurde Hasdrubal naar Utica. Ook Syphax stuurde een leger. Gezamenlijk hadden die een grotere strijdmacht dan Scipio. Daarom besloot Scipio het beleg van Utica af te breken.

Scipio trok zich terug op de landtong noordelijk van Utica en bouwde daar zijn winterkamp. Dit jaar zou er niet meer om Carthago gevochten worden.

Bruttium

In Bruttium werd er dit jaar gevochten bij de stad Croton. Consul Tuditanus verloor die strijd maar wist te ontkomen.

De Romeinen wisten nog wel Consentia te heroveren.

Hannibal trok zich voor de winterperiode terug in de buurt van Croton.

Livius: 29.11-29.37

203 – Carthago op de knieën

Na de winter doet Scipio een onverwachte aanval op het Carthaagse kamp en doodt veel tegenstanders. In een tweede slag, de Slag op de Grote Vlakten, worden de Carthagers opnieuw verslagen. Carthago en Rome beginnen vredesonderhandelingen.

Carthago roept Hannibal terug. Aan het eind van het jaar wordt een wapenstilstand verbroken. ([bron](#))

Wat gebeurde er in 204 v. Chr.?

Scipio was inmiddels in Noord-Afrika geland, bij Utica. Daar had hij Masinissa als bondgenoot en vond hij Hasdrubal, zoon van Gisco, en de koning Syphax tegenover zich.

In Italië was Mago onderweg naar het zuiden, naar zijn broer Hannibal.

	De nieuwe consuls voor dit jaar waren Gnaeus Servilius Caepio en Gaius Servilius Geminus, verre familie van elkaar en van de consul van 217 v. Chr. De een ging naar Etrurië, de ander naar Bruttium.
Scipio in Afrika	In Afrika, bij Utica, waren er in de winter gesprekken geweest tussen beide partijen. Daarbij was Scipio erachter gekomen dat er in het Carthaagse kamp veel barakken en hutten waren van brandbaar materiaal. Hij was ook met een slimigheid bekend met de inrichting van het vijandelijke kamp. En hij leerde dat de Carthagers wel vrede wilde sluiten. Hijzelf wilde dat absoluut niet.
Een onverwachte aanval	Terwijl er nog onderhandelingen plaatsvonden, trok Scipio met alle legers en onverwachts, aan het begin van een avond, naar het Carthaagse legerkamp. Hij kwam daar tegen middernacht aan. Allereerst viel hij het kamp van de Koning Syphax aan, dat apart lag van het kamp van de Carthagers zelf. Daar stichtte hij brand. Aangezien de soldaten lagen te slapen, ontstond er een grote paniek. Als de meeste manschappen al niet in die brand waren omgekomen, werden ze door de Romeinen vermoord. In het kamp waar de Carthagers zelf gelegerd waren, dacht men dat de brand per ongeluk ontstaan was. Men schoot te hulp. Ze stormden nietsvermoedend, en niet voorbereid op strijd, het kamp uit en werden door de troepen van Scipio opgewacht en gedood.
Hasdrubal en Syphax ontkomen	De aanval op beide kampen kostte veel Carthagers en dat van hun bondgenoten het leven. Zo'n aanval tijdens onderhandelingen en door brand te stichten in plaats van werkelijk te vechten, was in Romeinse ogen echter dubieus. Maar het was wel effectief geweest: Hasdrubals leger was zo goed als vernietigd. Hasdrubal zelf en Koning Syphax waren ontkomen.
Raad van Dertig	Na dit debacle overlegde de Raad van Dertig over de te volgen koers. Vredesonderhandelingen? Hannibal terughalen? Een nieuw leger samenstellen? Het werd het laatste. Syphax besloot de Carthagers te blijven steunen en bewapende Numidische boeren. Ook een contingent Keltiberische huurlingen, dat uit Spanje was aangekomen, werd toegevoegd.

Slag op de Grote Vlakten

Met dit nieuwe leger kwam het op de Grote Velden tot een confrontatie. Het lukte de Romeinen snel de vijandelijke ruitery op de flanken te verjagen. Daardoor bleef de Carthaagse infanterie in het centrum onbeschermd. Het lukte de ervaren Keltiberische soldaten stand te houden zodat de anderen konden vluchten, van wie de meesten daarna deserteerden. Scipio wist uiteindelijk deze geharde soldaten in te sluiten en te verslaan.

Hasdrubal en Syphax wisten weer te ontkomen. Hasdrubal vluchtte naar Carthago, maar viel daar in ongenade en werd verbannen.

(bron)

De vloot wordt aangevallen

Na de Slag op de Grote Vlakten trok Scipio naar Tunis, dichtbij Carthago. Daar zagen ze dat een groot aantal schepen uit de haven vertrok. Scipio realiseerde zich dat deze naar Utica op weg waren waar zijn eigen schepen lagen. Hij spoedde zich, over land, ook die kant op en kon net op tijd zijn manschappen waarschuwen. De verliezen van deze aanval van de Carthagers bleven daardoor beperkt.

Syphax gevangen

Terwijl Scipio in Tunis en Utica was, achtervolgde Masinissa, samen met de veldheer Laelius, Syphax. Deze had zijn eigen gebied, het gebied van de Masaesyli, weten te bereiken en had daar nieuwe strijders gerekruteerd. Dat waren onervaren mannen en het kostte de Romeinse infanterie en de ruiters van Masinissa weinig moeite hen te verslaan. Daarbij werd Syphax gevangen genomen.

Een ongewenst huwelijk

Syphax was het jaar ervoor met Sophonisba, de dochter van Hasdrubal, zoon van Gisco, getrouwd. Nu smeekte ze Masinissa haar te sparen. Die laatste zag klaarblijkelijk zijn kans schoon, en trouwde haar nog diezelfde dag. Laelius was not amused. Hij stemde ermee in om Scipio over haar lot te laten beslissen.

Die besliste dat Syphax en met hem zijn vrouw in Romeinse handen waren gevallen, zij dus eigendom van de Romeinen was en Masinissa

haar daarom niet had mogen trouwen. Omdat de laatste beloofd had haar tegen de Romeinen te beschermen, gaf hij haar de gifbeker. Zij dronk die en pleegde zo zelfmoord.

Vredesonderhandelingen

Syphax werd naar Rome overgebracht en de Carthagers zonden een afvaardiging naar Scipio om over vrede te onderhandelen. De voorwaarden waren hardvochtig. Toch stemden ze ermee in.

Hannibal teruggeroepen

Maar ze gaven ook Hannibal opdracht om terug te keren naar Carthago, hopen dat op die manier ze misschien toch nog de Romeinen konden afhouden van de uiteindelijke overwinning.

In de herfst van dat jaar keerde Hannibal terug op Afrikaanse bodem, in de buurt van Hadrumetum. En met hem zijn meest ervaren soldaten.

Mago

Mago was nog steeds in Noord-Italië, in Ligurië. Hij had nooit zijn broer bereikt. Dit jaar werd hij door de Romeinen aangevallen, ergens in het gebied van de Insubres. Hun hoofdstad is het huidige Milaan.

(bron)

Daar werden de Carthagers en hun lokale bondgenoten verslagen. Mago wist per boot via Genua te ontsnappen maar stierf onderweg naar Carthago aan zijn verwondingen.

Met zijn vertrek was het Italiaanse vasteland vrij van vreemde troepen.

Wapenstilstand verbroken

Laat in de herfst kwam een delegatie van Carthago aan in Rome om verder over de vrede te praten. Livius meldt dat er geen resultaat werd geboekt. Polybius echter zegt dat er wel een overeenkomst gesloten werd.

Hoe dan ook, aan het eind van het jaar, of mogelijk aan het begin van het jaar erop, was er een incident. De Carthagers namen een aantal Romeinse schepen met buit in beslag. Die waren uit koers geraakt en op de Afrikaanse kust gestrand. Scipio zond een delegatie naar Carthago om te klagen. Die werd echter gemolesteerd maar kon nog wel ontkomen. Dat betekende het einde van de onderhandelingen en de wapenstilstand. De oorlog zou worden voortgezet.

Livius: 29.38, 30.1-30.26

202 – Slag bij Zama

Hannibal, weer terug in eigen land, vormt een leger. Bij Zama wordt de laatste slag uitgevochten. Hannibals olifanten richten meer schade aan in zijn eigen kamp dan bij de vijand waardoor hij zijn ruitery verliest. Scipio heeft minder voetsoldaten dan Hannibal, maar met zijn ruitery weet hij uiteindelijk Hannibal te verslaan.

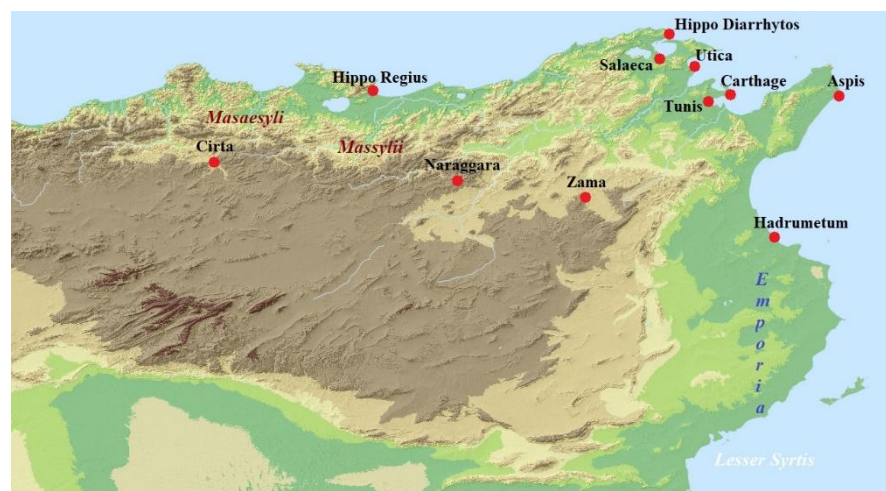
Aan het eind van het jaar dicteert Scipio bij Tunis de vredesvoorwaarden. Het jaar erop wordt het vredesverdrag in Rome geformaliseerd. ([bron](#))

Wat gebeurde er in 203 v. Chr.?

Scipio had, samen met Masinissa, in Noord-Afrika de Carthagers en hun bondgenoot Syphax verslagen. Er waren vredesonderhandelingen gestart. Maar toen de Carthagers een aantal op de kust gelopen Romeinse schepen in beslag namen, verbrak Scipio de wapenstilstand. De oorlog ging verder.

De consuls dit jaar waren Marcus Servilius Geminus en Tiberius Claudius Nero. Beiden wilden Scipio's commando in Noord-Afrika overnemen, maar dat ging niet door.

Hannibal	Terug in eigen land, zette Hannibal in de buurt van Hadrumetum een nieuw leger op. Dat bestond uit Numidische ruiters, gezonden door Tychaios, een familielid van Syphax, de overlevenden van Mago's leger in Ligurië en uit soldaten die nieuw in de regio en Carthago zelf gerekruteerd waren. Het was een mengmoes van ervaren en onervaren soldaten van allerlei verschillende komaf.
Scipio	Scipio, na de verovering van de Romeinse schepen, bestormde de een na de andere Afrikaanse stad en voerde inwoners af als slaven.
Spionnen	Toen Carthago hem vroeg om Scipio te stoppen, vertrok Hannibal vanuit Hadrumetum naar de stad Zama waar Scipio was gelegerd. Verkenner van Hannibal, die het legerkamp moesten bespionneren, kregen meer dan ze op gehoopt hadden. Ze werden betrapt en gevangen genomen, maar Scipio gaf opdracht de mannen een rondleiding te geven door het kamp.

Naraggara	Nadat de spionnen terug waren gestuurd en, de volgende dag, Masinissa was gearriveerd met voetsoldaten en ruiters, vertrok Scipio in de richting
-----------	--

van de stad Naraggara. Daar zou de laatste slag plaatsvinden, die toch als de Slag bij Zama de geschiedenis inging.

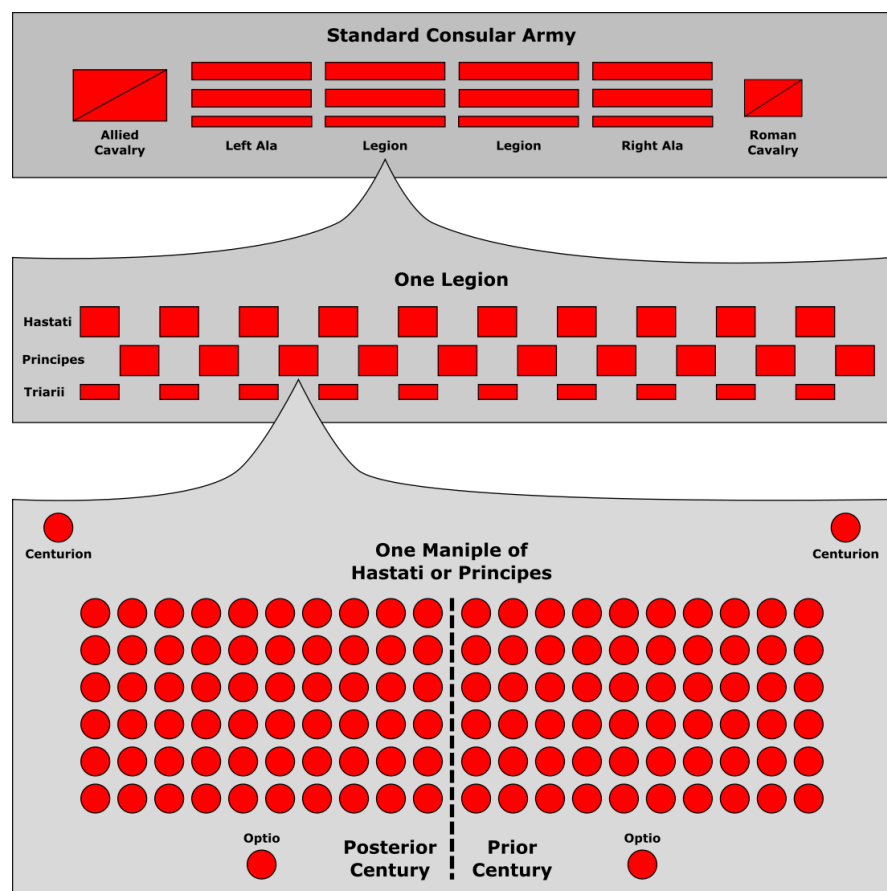
Voor de strijd ontmoetten de twee generaals elkaar, met tolken, hoewel beiden Grieks spraken, op het veld tussen de legerkampen. Het gesprek leidde niet tot een overeenkomst.

Slag bij Zama – het plan

Hannibal had weer olifanten. En Hannibal had meer infanteristen dan Scipio, maar minder cavalerie. Daarom wilde hij de strijd beginnen door de olifanten naar voren te sturen zodat verwarring ontstond. Vervolgens zouden zijn minder ervaren voetsoldaten die van Scipio af matten. Tenslotte wilde hij dan zijn meest ervaren soldaten, de veteranen uit Italië, inzetten om de laatste weerstand van de voetsoldaten te breken.

Maar Scipio had zijn leger, anders dan gewoonlijk niet in een schaakbordpatroon opgesteld, maar zo dat de manipels achter elkaar stonden en er tussen elke rij een vrije baan van voor naar achter ontstond.

Om dat te bereiken had hij de middelste slaglinie van een legioen, de principes, de ervaren soldaten met zwaard en schild, niet verschoven tussen de hastati (speerpwerpers), die vooraan stonden, en triarii (veteranen als derde linie) opgesteld, maar recht achter de triarii. Zo onstonden er gangpaden.

(bron)

Olifanten

Het waren niet de olifanten die voor verwarring zorgen maar de Romeinen die de olifanten met hoorngeschal en weerspiesen in paniek

brachten. De dieren stormden door de lege paden tussen de soldaten en richtten weinig schade aan.

Ruiters

Op de Carthaagse linkervleugel stonden de Numidische ruiters van Tychaios tegenover hun landgenoten van Masinissa. Op de rechtervleugel stonden de andere Carthaagse ruiters tegenover de Romeinse ruiters.

Aan beide zijden braken olifanten los en kwamen tussen de Carthaagse ruiters terecht. Op de linker flank gebruikte Masinissa de situatie om meteen aan te vallen, en hetzelfde gebeurde aan de andere kant.

Het kostte de Romeinen en hun Numidische bondgenoten weinig moeite hun tegenstanders op de vlucht te jagen en ze te achtervolgen.

Infanterie

Zonder de hulp van de ruiters stond de Carthaagse infanterie er alleen voor. Het waren de Romeinen die de overhand kregen in de gevechten tussen de voetsoldaten. In de voorste linies waren bij Hannibal de minder ervaren soldaten of gedood of naar de flanken gevlucht. Hannibal verhinderde hen naar achteren terug te wijken waar zijn ervaren mannen opgesteld stonden.

Scipio liet zijn mannen de vluchtende soldaten niet achtervolgen, en wilde ook niet de veteranen van Hannibal aanvallen. Hij wilde eerst hergroeperen en de gewonden laten afvoeren.

De strijd wordt beslist

Toen de Romeinse soldaten zich tot een enkele slaglinie hadden gehergroepeerd, werd het bevel gegeven op te rukken. De strijd tussen aan beide zijden ervaren soldaten bleef onbeslist totdat de Romeinse ruiters terugkeerden van hun achtervolging. Deze vielen de Carthaagse troepen van achteren aan. Zo konden de Romeinen hun tegenstanders verslaan.

Na het gevecht ging Hannibal naar Carthago. Scipio sloeg zijn kamp op bij Tunis en zond een bericht naar Rome dat de overwinning was behaald.

Het einde van de oorlog

Scipio dicteerde in december de vredesvoorwaarden. Carthago moest uiteraard krijgsgevangen vrijlaten en alle buit teruggeven, maar ook alle olifanten en hun vloot aan Rome afstaan. Verder moesten ze onder meer vijftig jaar lang elk jaar een schatting van 200 talenten (ruim 6000 kg⁹) zilver betalen. Wel mochten ze onder eigen wetten blijven leven.

Livius: 30.27-30.45

⁹ Een talent was een gewichtsmaat. Een Romeins talent was ongeveer 32 kg. [Wikipedia](#) zegt, zonder een bron te noemen, dat een arbeider 14 jaar zou moeten werken om één talent zilver te verdienen.

201 – Het einde van de oorlog

In Rome wordt het vredesverdrag goedgekeurd en Scipio krijgt de bijnaam Africanus. ([bron](#))

Wat gebeurde er in 202 v. Chr.?

Bij Zama werd de laatste slag van de oorlog uitgevochten. De Romeinen wonnen en in december dicteerde Scipio de vredesvoorwaarden.

	In maart kwamen de Carthaagse gezanten aan in Rome om de vrede te accepteren. De verkiezing van de nieuwe consuls was vertraagd en de gezanten moesten nog een paar dagen wachten tot de consuls, Gnaeus Cornelius Lentulus en Publius Aelius Paetus, gekozen waren.
Vrede	Nadat een van de consuls, Lentulus, onverwachts van zijn vetorecht gebruik maakte en zich tegen de vrede keerde, werd de beslissing aan het volk gelaten. De volksvergadering stemde met een grote meerderheid voor de vrede. Scipio kreeg volmacht om in Afrika alle formaliteiten af te handelen.
Carthago	Carthago was niet langer een welvarende zeemacht. Het was een ondergeschikte staat geworden met een de Numidische buurman Masinissa als machtiger buurman dan voorheen.
Scipio Africanus	Aan Scipio werd de bijnaam (agnomen) Africanus toegekend. Hij hield in Rome een grote triomftocht en deponeerde 123.000 pond¹⁰ zilver in de schatkist. In 201 v. Chr. eindigde zo de Tweede Punische Oorlog die in 218 v. Chr. begonnen was.

Masinissa zou ruim vijftig jaar later nog steeds een bondgenoot zijn van Rome. Hij bleef Carthago belagen en toen uiteindelijk Carthago in 149 v. Chr. tegenmaatregelen nam en hem aanviel, beschouwde Rome dat, geheel volgens de traditie, als een reden om een strafexpeditie te sturen. Dat liep uit in de Derde Punische Oorlog. In 146 v. Chr. werd Carthago verslagen. De inwoners werden tot de laatste man vermoord en de stad werd met de grond gelijk gemaakt.

¹⁰ Er ging 100 Romeinse ponden (libra) in een talent.

Strategische gebeurtenissen en aspecten

Wat dreef Hannibal?

Wraak is het eerste wat genoemd wordt: wraak voor het verlies van de 1ste Punische Oorlog en de kleineringen die daarop volgten. Wraak was wat zijn vader Hannibal inprentte. Maar Livius laat Hannibal na de Slag bij Cannae ook zeggen dat hij geen vernietigingsoorlog voerde, maar dat het hem om aanzien en heerschappij ging¹¹. Hij wilde dat Rome Carthago (en Hannibal natuurlijk) zag staan.

De oudste bondgenoten liepen niet over.

Waar Hannibal op rekende gebeurde niet: Rome behield de steun van haar oudste bondgenoten in Etrurië, Umbria en Picenum. Dit is het gebied ten noorden en noord-oosten van Rome. Hierdoor kon Rome gedurende de hele oorlog de sterkte van het leger op peil houden.

Wel was het zo dat ten zuiden van de stad regio's overliepen: Samnium, Lucania, Apulia en Bruttium. Ook Sicilië koos de kant van Hannibal, net als de Galliërs in het noorden.

Hannibal kreeg geen havensteden in handen

Hoewel hij het probeerde, lukte het Hannibal niet om een havenstad in handen te krijgen. De belangrijkste zou Neapolis geweest zijn.

Rome behield haar overwicht op zee

Na de eerste overwinning in 218 v. Chr. op de Carthaagse vloot by Lilybaeum, was het duidelijk dat de Romeinen hun overwicht op zee behielden. Dat betekende dat Hannibal niet over zee versterkingen zou kunnen krijgen.

Rome kon enorme aantallen soldaten lichten

Denk eens in: er waren jaren met meer dan 20 legioenen. Terwijl Hannibal vrijwel geen versterkingen kreeg. Nu moest Rome ook wel op verschillende plekken vechten: Sicilië, Macedonië en Griekenland, en uiteraard Spanje. Wat Hannibal dan wel weer kon, was de zaak ontwrichten: steden laten overlopen en plunderen.

Hannibal kreeg onvoldoende versterkingen

De Slag bij de Metaurus in 207 v. Chr. voorkwam bijvoorbeeld dat Hasdrubal zijn leger kon samenvoegen met dat van Hannibal. Het gecombineerde leger was waarschijnlijk groot genoeg geweest om Rome aan te vallen¹², of meer steden ertoe te brengen naar Hannibal over te lopen.

Zijn broer Mago kwam in 205 v. Chr. in Gunua aan land. Maar ook hij wist niet zijn leger met dat van Hannibal samen te voegen.

¹¹ Liv. 22.58

¹² [wiki](#)

Hoofdrolspelers

In dit hoofdstuk kijken we naar Scipio Africanus en Hannibal Barca, en ook kort naar Hanno, die in de Carthaagse senaat de tegenstander van Hannibal was.

Livius vertelt ons heel wat over de karakters van deze mannen, maar het zijn nog steeds de woorden van Livius. We krijgen te horen wat hij ons wil laten horen. De lezer is dus uitdrukkelijk uitgenodigd ook zijn of haar eigen mening te hebben over de karakters.

In de noten bij dit hoofdstuk staan de verwijzingen naar andere delen van dit document ("geschiedenis"), het lesboek ("boek") en Livius zelf ("Liv."). Nederlandse tekstfragmenten komen uit de vertaling van H. W. A. van Rooijen-Dijkman. Niet alle karaktertrekken zijn terug te voeren op teksten die tot de examenstof behoren. De noten geven hier duidelijkheid over.

We bespreken Scipio en Hannibal afzonderlijk. Maar er is één bijzondere situatie, helemaal aan het eind van het verhaal, in boek 30.29, vlak voor de Slag bij Zama, als er een incident is geweest waarmee de Carthagers de lopende vredesonderhandelingen opgeblazen hebben. Scipio grijpt dat incident aan om de confrontatie weer op te zoeken. En dan, op het slagveld tussen de legerkampen, ontmoeten Scipio en Hannibal elkaar persoonlijk, voor het eerst en voor het laatst.

Dat is een uitzonderlijk moment, met twee prachtige toespraken. Eerst spreekt Hannibal, dan antwoordt Scipio. Hannibal vraagt Scipio om vrede, niet op z'n knieën maar trots. Wie kan de vrede weigeren als Hannibal het zelf vraagt? Drie woorden, niet meer, maar met een enorme lading. "Hannibal peto pacem." "Ik, Hannibal, vraag u om vrede."

Waar Hannibal daar misschien groter wordt voorgesteld dan hij in de dertig boeken ervoor is neergezet, komt Scipio bijna als een verongelikt jongetje over. Zo zal Livius het overigens natuurlijk niet bedoeld hebben. Zijn woorden zijn van de volgende strekking: "Dan hadden jullie maar niet de onderhandelingen moeten laten struikelen. Nu luister ik niet meer naar jullie. Jullie willen gewoon geen vrede". Ze moeten zich maar voorbereiden op de strijd – dat is dan de Slag bij Zama – "aangezien jullie de vrede niet hebben kunnen verdragen!", "quoniam pacem pati non potuistis. Het mooie Latijn met de alliteraties kán haast geen toeval zijn.

Laten we kijken naar de twee hoofdrolspelers. Eerst Scipio.

Scipio Africanus

We bedoelen hier dus dé Scipio; Publius Cornelius Scipio Minor. Met minor onderscheiden we hem van zijn vader, Publius Cornelius Scipio Major, die in Spanje streed en sneuvelde. Later kreeg minor zijn bijnaam Africanus.

Deze held van het verhaal doet zijn grand entree pas halverwege het verhaal, in boek 26. In 211 v. Chr. sneuvelen de broers Publius, de vader-van, en Gnaeus Cornelius Scipio in Spanje. In 210 wordt Scipio minor gekozen als bevelhebber. Livius vertelt erover in boek 26.¹⁸

We kunnen Scipio karakteriseren als volgt.

communicatie
geweldig goed

We lezen in hoofdstuk 26.19 dat Scipio niet alleen kwaliteiten had, maar ook in staat was om die te laten zien. Hij had niet alleen goede ideeën, hij wist ook hoe die te brengen. We lezen dat hij ze bracht als visioenen of goddelijke ingevingen. Dat klinkt als een goed doordachte marketing strategie: hij weet zijn boodschap goed te verpakken. Hij was dus goed in communicatie.

werkte aan z'n imago In datzelfde hoofdstuk² lezen we Scipio al vanaf dat hij in het openbaar verscheen, zijn omgeving inwaste dat hij een speciale band met de goden had. Hij ging zonder uitzondering elke dag naar de tempel en deed mensen geloven dat hij op een bijzondere manier verwekt was. Hij sprak het gerucht niet tegen dat hij van goddelijke komaf zou zijn. Met andere woorden, hij wist goed hoe hij aan z'n imago moest werken. Als de mensen maar over je praten!

Het schiet wat door als verteld wordt dat hij misschien wel verwekt was door een enorme slang. Maar zijn marketing inzichten vertelden hem dat elk verhaal, goed of slecht, de aandacht op hem vestigde. Dus hij ontkende het noch bevestigde het.

zelfverzekerd
niet arrogant
geloofwaardig In het laatste deel vana 26.19³ lezen we dat als Scipio als bevelhebber naar Spanje afreist en in Noord-Spanje aan land gaat, hij in Tarraco⁴ de lokale stammen en bondgenoten geruststelt. Livius zegt dat hij dat zeer zelfbewust en met een groot vertrouwen in zichzelf deed, maar "zonder daarbij ook maar één arrogant woord te uiten". Daarmee maakte hij dan weer een zeer geloofwaardige indruk.

zelfbeheersing
matigheid Scipio dicht zich deze twee eigenschappen zelf toe, en wel aan het eind van de decade wanneer hij zijn teleurstelling over het gedrag van Masinissa uitspreekt⁵. Zelfbeheersing en matigheid, "temperantia et continentia", en dat laatste voor het zinnelijke genot. Hij zegt elders dat hij zelf in Spanje, in al die jaren, nog niet een keer voor dat laatste is gezwicht.

beminnelijk
en tactvol Deze twee kwalificaties krijgt Scipio in een wel heel bijzonder situatie. Nadat hij de Puniërs uit Spanje heeft verdreven, in 206 v. Chr. na de Slag bij Ilipa (zie verderop) gaat hij naar koning Syphax in Noord-Afrika⁶ om hem aan de kant van Rome te krijgen. Warempel, daar is Hasdrubal⁷ ook. Syphax geniet van die merkwaardige situatie en staat erop dat beide generaals aan dezelfde tafel dineren. "Scipio was van nature zo beminnelijk in de omgang en zo tactvol in alle omstandigheden dat hij niet alleen Syphax [...] maar ook zijn bitterste vijand door zijn welgekozen woorden voor zich innam. ... Hij [=Hasdrubal] twijfelde er niet aan dat Syphax en zijn koninkrijk nu in de macht van de Romeinen waren; zozeer verstond deze man de kunst om mensen voor zich te winnen."⁸ En inderdaad, Syphax kiest partij voor Rome. Later overigens kiest hij toch voor Carthago⁹.

Hoe was Scipio als generaal? Kon hij een beetje tegen Hannibal op. Jawel, ook Scipio kon krijgslisten verzinnen.

slim Een beetje generaal tovert natuurlijk in het heetst van de strijd een meesterplan tevoorschijn waarmee hij de vijand verslaat. Hannibal trok bij Tarente zijn schepen over het land. Scipio bedenkt zo'n mooie list in 209 v. Chr. bij de inname van Carthago Nova die niet wil vlotten¹⁰. Hij valt de stad

dan aan van een kant waar men dat niet verwacht omdat die kant aan een beschermde binnenzee ligt¹¹. Het was eb en de noorderwind blies het water nog verder terug. Zodoende kon hij met vijfhonderd man door het water waden.

Livius benoemt de slimheid van Scipio expliciet en wijst ook nog eens op zijn marketinginzicht: “Scipio, die dit zorgvuldig onderzocht en berekend had, maakte er een wonder van de goden van: zij hadden de zee veranderd in een doorgangsweg.”¹²

Maar hij is nóg slimmer dan alleen de goden erbij te betrekken. Hij zegt niet “Volg mij, de goden zijn ons gunstig!” Nee, hij zegt: “Volg Neptunus, die heeft dit voor jullie geregeld.” Zeg dan maar eens nee als eenvoudige soldaat.

Drie jaar later, in 206 v. Chr., nog steeds in Spanje, is er de Slag bij Ilipa¹³. Het is een ingewikkeld verhaal waar de beide legers dag in dag uit opgesteld worden in dezelfde formatie maar het niet tot een treffen komt. Dan bedenkt Scipio een andere opstelling: hij zet zijn sterkste mannen tegenover de zwakkere eenheden van Hannibal. En hij laat zijn mannen zich veel vroeger gereed maken voor de strijd. Hij laat ze in die andere opstelling de Carthagers meteen aanvallen. Die moeten halsoverkop hun tenten uit en het slagveld op, nog zonder gegeten te hebben. Zo wint Scipio deze slag.

Een derde krijgslist vond plaats in Afrika. Het is inmiddels 203 v. Chr. en Scipio is dan eindelijk in Noord-Afrika. De legerkampen staan weer tegenover elkaar opgesteld¹⁴. De Carthagers hebben twee kampen. Scipio weet dat de meeste hutten en tenten van brandbaar materiaal gemaakt zijn. Hij valt dan 's nachts het dichtstbijzijnde kamp aan en laat er eerst brand stichten.

Brand stichten? Dat is een Romein onwaardig. Zo vecht je niet; je vecht overdag en op het slagveld. En je vecht alleen als de tegenpartij dat ook wil. Maar goed...

Als de Carthagers in het tweede kamp de brand bij hun burens merken, stormen ze ongewapend hun kamp uit om hun makkers te helpen en denkend dat de brand door een ongeluk is ontstaan. Maar ze vinden geen hulpbehoevende makkers, alleen gewapende Romeinen. Dat is geen vechten, dat is moord.

Scipio had z'n overwinning. Het was niet fraai, maar wel slim en effectief.

edelmoedig
of berekenend?

Op een aantal plekken vertelt Livius hoe Scipio omging met de bevolking. Hier een paar voorbeelden.

In 210 v. Chr. nam hij Carthago Nova in en wat dan te doen met soldaten en burgers?¹⁵ Tot het moment van de overgave werd er volop vermoord door de Romeinen – zo gaat dat. Scipio gaf het bevel de wreedheden te stoppen toen de stad zich overgaf. Een groot aantal burgers liet hij vrij. Ambachtslieden werden slaaf en moesten aan het werk voor de oorlogsmachine, maar met het vooruitzicht om hun vrijheid terug te krijgen. De sterke mannen werden op de galeien als roeiers te werk gesteld; we weten niet wat er van hen kwam. Maar mensen van Spaanse

stammen die in de stad waren en door de Carthagers als gijzelaars vast werden gehouden, werden ook goed behandeld, “alsof ze kinderen van eigen bondgenoten waren”.

Die Spaanse gijzelaars krijgen de vrijheid. “Ze waren nu in de macht van het Romeinse volk gekomen, dat mensen liever door goede diensten dan door intimidatie aan zich wilde binden...”¹⁶ Deze houding was inderdaad wel effectief in Spanje¹⁷. Zie hieronder onder het kopje “loyaliteit”.

In 208 v. Chr. levert Scipio slag bij Baecula, ook in Spanje¹⁸. Daar neemt hij het kamp van Hasdrubal in die zelf al is gevlucht. En dan wordt er een Numidische prins bij Scipio gebracht die men in het kamp had aangetroffen bij “de verkoop van Afrikanen”. Het blijkt een neef te zijn van Masinissa die dan nog aan de kant van de Carthagers vecht. Niet alleen laat Scipio de jongen terugkeren naar zijn oom, maar hij krijgt ook nog een gouden ring, een mooi gewaad en een paard. Is dit echt edelmoedigheid of is Scipio gewoon berekenend en denkt hij zo Masinissa aan z’n kant te krijgen?

Een derde optreden van Scipio van bijna vaderlijke edelmoedigheid maken we mee als Scipio de oorlog bijna gewonnen heeft. Het is 203 v. Chr. en net na de Slag op de Grote Vlakten¹⁹. Scipio heeft gewonnen, Syphax is gevangen genomen en Masinissa, inmiddels koning, heeft in een opwelling Sophoniba gehuwd.

Scipio heeft naar Syphax een houding van ach, ach hoe kon het nu toch zó misgaan: “wat had hij toch voor zichzelf willen bereiken door niet alleen zijn verbond met de Romeinen op te geven maar hun zelfs de oorlog aan te doen”.²⁰ Is dat de vriendelijke toon van een edelmoedig generaal of is het een gespeelde teleurstelling en schampere ironie van een overwinnaar? Er was overigens geen medelijden met Syphax, die het jaar erop in de triomftocht geboeid als buit in Rome werd getoond voordat hij gedood werd.

En naar Masinissa toe is het al niet anders. Nadat Scipio eerst zichzelf roemt hoe gematigd en beheerst hij zelf is (de temperantia en continentia; zie boven), slaat hij zelfs z’n gebruikelijke preek over en zegt dat Masinissa er zelf maar eens goed over moet nadenken. Maar dat is het dan ook wel wat de edelmoedigheid betreft. Er is weinig vergevingsgezindheid en Scipio laat Masinissa rustig zijn vrouw de gifbeker aanbieden. Dat verhaal zegt natuurlijk veel over het eergevoel van Sophoniba, maar ook over Scipio, die dat drama had kunnen voorkomen. Wel spreekt Scipio Masinissa daarna “afwisselend troostend en zacht berispelend toe”.²¹ Is dat medelijden? In ieder geval liet Masinissa het voorval gauw achter zich. Hij kreeg van Scipio publiekelijk alle lof en een hele verzameling geschenken, een koning waardig. Daardoor werd “de koning zachter gestemd en werd bij hem de hoop gewekt dat hij, nu Syphax was uitgeschakeld, weldra heel Numidië in zijn macht zou krijgen.” Eind goed al goed, en Sophoniba alweer vergeten? En passant begrijpen we dat Scipio zichzelf dus goed genoeg vond om een koning de les te lezen.

De vraag voor de moderne lezer is dus wat we tussen de regels door willen lezen.

wist hoe je loyaliteit kreeg

In 210 v. Chr., na de inname van Carthago Nova, werden de Spaanse gijzelaars vrijgelaten (zie hierboven onder het kopje edelmoedig). Over hen lezen we in boek 26.49²² dat Scipio hun stammen berichtte en dat zij hen konden komen ophalen. En dat omdat, zoals gezegd, de Romeinen liever mensen aan zich bonden door goede diensten dan door intimidatie – zoals Hannibal dat deed! – en dat Rome liever trouwe bondgenoten had dan onderworpenen.

In het volgende hoofdstuk (boek 26.50²³) laat Livius Scipio jonge vrouwen beschermen tegen verkrachting door soldaten. En hij laat een jonge prins van de Celtiberiërs komen om hem zijn verloofde, die als gijzelaar gevangen was genomen, terug te geven. Hij spreekt hem als jongemannen onder elkaar toe – wat natuurlijk flauwekul is – en wordt dan door Livius geprezen om zijn goedheid. Dat is prima, maar we lezen ook, dat Scipio toch wel één ding terug wilde, en dat was zijn vriendschap voor het Romeinse volk. Dus deze goede daad was net zo goed een berekende investering.

Voor ons misschien een wat hypocriete houding, maar waarschijnlijk vonden de tijdgenoten van Livius deze berekenende edelmoedigheid twee streepjes aan dezelfde goede kant op de lat.

cijfert zich weg?

We hebben al gezien dat Scipio liever een goed plan de goden toedichtte, dan er zelf prat op te gaan. Dat valt nog wel onder het kopje “marketing”. Maar misschien gaat het dieper.

In boek 27 wordt de Slag bij Baecula beschreven, in het grote geheel een verder niet zo belangrijke slag. Deze slag, die in 208 v. Chr. in Spanje plaatsvond, werd door Scipio gewonnen. Hasdrubal is gevlucht en de leiders van de Spaanse overwonnen stammen komen bij Scipio en begroeten hem als koning²⁴; jawel als koning. Dat lag in de Romeinse republiek nog steeds gevoelig ook al was de laatste koning, Tarquinius Superbus, al in 509 v. Chr. vermoord en niet meer opgevolgd.²⁵

Scipio liet “door een heraut om stilte vragen en zei dat voor hem de hoogste titel die van imperator was... De naam koning, elders eervol, werd in Rome niet getolereerd.”

Livius zegt nu dat zelfs de Spaanse barbaren begrepen hoe groot Scipio’s “zieleadel” (*magnitudo animi*) was. Maar dan lezen we nog in dezelfde alinea dat Scipio de Spanjaarden toevertrouwt dat ze wel mogen *denken* dat hij koning is, als ze het maar niet hardop *zeggen*. Nu zieleadel of niet, maar echt bescheiden is Scipio dus ook niet. En berekenend? Zeker! “Zolang ze me als koning zien, zullen ze niet in opstand komen.”, zal hij gedacht hebben.

wreed of genadig?

Lees alvast hieronder bij Hannibal over diens “effectieve leiderschap”, bijna een synoniem met wreedheid. Kon Scipio zonder?

De eerste keer dat we lezen dat Scipio ook een minder beminlijke kant heeft, is bij het soldatenoproer in 206 v. Chr. Hij is dan net terug van Syphax, wordt ziek (maar ook weer beter) en er ontstaat onrust onder de manschappen, mede omdat de soldij nog niet was uitbetaald. Er wordt flink gemuit. Maar Scipio drukt de opstand de kop in. In een pagina’s lange

donderpreek haalt hij uit naar de manschappen²⁶. Maar uiteindelijk straft hij alleen de aanstichters. Ze worden gruwelijk om het leven gebracht – dat wel – als voorbeeld voor de anderen. Maar die hoeven alleen opnieuw hun eed van trouw af te leggen waarna ze netjes hun achterstallige soldij uitbetaald krijgen. Dát valt dan dus nog wel mee. Verderop meldt Livius nog dat Scipio zonder moeite de goede verstandhouding met z’n soldaten herstelt, met “zijn vriendelijke blik en woorden voor ieder van hen”.²⁷

Ook de Ilergeten, een Spaanse stam, kwamen in opstand. Die werd door Scipio neergeslagen. Normaal, zegt Livius, zouden er na zo’n overwinning gijzelaars genomen zijn, buit zijn geconfisceerd en wapens in beslag genomen zijn. “Scipio handelde anders.”²⁸ Wel weer een donderpreek maar, behalve een geldboete om soldij voor zijn eigen soldaten mee te betalen, geen van de bovengenoemde maatregelen. Alleen het dreigement dat bij een volgende keer de aanstichters zouden worden gestraft.

Scipio zal als bevelhebber en consul veel contact gehad hebben met zijn achterban, de senaat in Rome. Hij had er ook een keer een flinke aanvaring mee.

eigengereid
en politiek niet handig

In 205 v. Chr. wordt Scipio consul. Maar hij krijgt door de senaat als gebied Sicilië toegewezen terwijl hij naar Afrika wil²⁹. Want Carthago verslaan op eigen grondgebied, dát ziet hij als de oplossing van de oorlog. Dat zag de senaat dus anders en in een prachtige (en lange) toespraak³⁰ door een ouwe rot en iemand met een hoog aanzien, Quintus Fabius Maximus, wordt Scipio verweten dat hij zijn eigen roem boven het staatsbelang stelt. Laat hij nu eerst eens gewoon Hannibal uit Italië verdrijven en dan zien we wel weer. Daar zit wat in...

Scipio geeft Fabius in een net zo lange toespraak repliek. En dan gebeurt het: “Scipio werd minder welwillend aangehoord, omdat iedereen al wist dat hij, als hij van de senaat de toewijzing van Afrika als ambtsgebied niet verkreeg, hetzelfde verzoek meteen voor de volksvergadering zou brengen.”³¹ En dat was Scipio inderdaad van plan. Het was een regelrechte schoffering van de senaat, consuls waren gewoon de uitspraken van de senaat te respecteren. Kortom, die stap was een politiek niet erg handige zet. De volkstribunen lieten zich overigens niet voor zijn karretje spannen, en de dag erop accepteerde Scipio het senaatsbesluit alsnog.

Er is nog een incident waarbij Scipio de zaak verkeerd inschat. Ook in 205 v. Chr. werd Locri, in het zuidelijkste puntje van de teen van Italië heroverd³². Pleminius had er op dat moment het commando; Scipio was zelf niet aanwezig. Na die verovering begingen Pleminius en sommigen van zijn soldaten enorme schanddaden: ze plunderden en moordden, en ontheiligden tempels³³. Toen was er een incident tussen de plunders en een paar volkstribunen die wilden ingrijpen. De zaak liep flink uit de hand en Pleminius greep daarop hardhandig in, erg hardhandig. Zo hardhandig strafte hij de volkstribunen dat de Locriërs naar Scipio gingen

en hun beklag deden. Scipio moest terugkomen om de zaak te beoordelen.

Hij stelde Pleminius in het gelijk, en dat was te kort door de bocht, hoewel Livius er geen oordeel over uitspreekt. Hoe dan ook, voor Pleminius was het nog niet goed genoeg. Hij vond dat Scipio hem niet genoeg aandacht had gegeven en nam alsnog wraak op de volktribunen én tegen de Locriërs die bij Scipio waren gaan klagen. Hij liet ze martelen en ombrengen.

Het zou voor Scipio nog een staartje hebben. Het jaar erop werd het gedrag van Pleminius én de houding van Scipio jegens hem, in de senaat in Rome besproken³⁴. Er volgt een lange toespraak van de Locriërs en ook eentje van Quintus Fabius, dezelfde als hierboven. Die laat geen spaan heel van Scipio's eigengereide gedrag: hij ondermijnt de krijgstucht, hij had in Spanje meer mensen verloren tijdens de mouterijen dan tijdens gevechten, hij deed alsof hij een koning was, hij had zonder toestemming zijn ambtsgebied verlaten (Sicilië, om Locri te heroveren). In de senaat waren er heel wat die tégen Scipio waren. Hij was niet voor iedereen de held.

Uiteindelijk liep het met een sisser af. Er kwam een onderzoek en Scipio ging vrijuit omdat hij niet zelf bij de schanddaden betrokken was, of ertoe had aangezet.

Dus Scipio is niet alleen maar de held, die niets verkeerd kan doen. Daar heeft Livius uiteraard over nagedacht. Rome wilde geen koningen meer, en ook geen al te eigengereide bevelvoerders. Je kunt niet zomaar een senaatsbesluit negeren; zelfs een Scipio kan dat niet. Zo zien we ook een balans tussen vriendelijkheid en hard optreden. Van alle tijden natuurlijk: de strenge maar rechtvaardige vader. Het is aan de lezer om te beoordelen of de balans die Livius aanbrengt realistisch overkomt. Want Scipio zal echt bestaan hebben, en echt beslissingen hebben moeten nemen, moeten vleien, moeten straffen. Misschien zit Livius niet ver af van hoe de echte Scipio geweest is...

Vanzelfsprekend moet Scipio wel positief afsteken tegenover Hannibal. Het blijft immers een Romeins succesverhaal. Het karakter van Hannibal onderzoeken we in het volgende hoofdstuk.

¹ Boek hfstk 10, p. 131 e.v.; geschiedenis p. 38

² Boek p. 136. Liv. 26.19.

³ Geen examenstof.

⁴ Het huidige Tarragona, in de buurt van Barcelona.

⁵ Boek p. 171, Liv. 30.14.

⁶ Boek p. 158.

⁷ Niet Hannibals broer. Die was inmiddels in Italië gesneuveld. Dit is "Hasdrubal, zoon van Gisgo", zoals hij genoemd wordt, een van de bevelhebbers in Spanje.

⁸ Liv. 28.18. Geen examenstof.

⁹ Liv. 29.23. Geen examenstof.

¹⁰ Boek p. 140; Liv. 26.45.

¹¹ Geschiedenis, kaart op p. 43, rode pijl rechtsboven.

¹² Liv. 26.45. Geen examenstof.

¹³ Geschiedenis p. 51; Liv. 28.14. Geen examenstof.

¹⁴ Geschiedenis p. 60; Liv. 30.3. Geen examenstof.

¹⁵ Boek p. 140. Liv. 26.47.

¹⁶ Boek p. 141, Liv. 26.49.

¹⁷ Zie bijvoorbeeld Liv. 27.17: "In Spanje had Publius Scipius de hele winter besteed aan het herstel van de goede betrekkingen met de Spanjaarden, zowel door het geven van geschenken als door het terugsturen van gijzelaars en krijgsgevangenen [MV: die door de Carthagers gevangen waren genomen!] ... [Er was} een soort toevallige neiging van heel Spanje om het Punische gezag te verwisselen voor het Romeinse."

Geen examenstof.

¹⁸ Geen examenstof. Geschiedenis p. 45. Livius 27.19.

¹⁹ Geschiedenis p. 61; boek p. 159.

²⁰ Liv. 30.13. Boek p. 167, paragraaf d.

²¹ Boek p. 167. Liv. 30.15.

²² Boek p. 140, onder het kopje "49.1", en verder op p. 141.

²³ Boek p. 141, 142.

²⁴ Liv. 27.19. Geen examenstof.

²⁵ Boek p. 22.

²⁶ Liv. 28.25. De toespraak: Liv. 28.27-29. Geen examenstof.

²⁷ Liv. 28.32. Geen examenstof.

²⁸ Liv. 28.34. Geen examenstof.

²⁹ Boek p. 157.

³⁰ Liv. 28.40-42. Geen examenstof.

³¹ Liv. 28.45. Geen examenstof.

³² Wordt kort genoemd op p. 158 van het boek. Liv. 29.6 e.v.. Geen examenstof.

³³ Liv. 29.9. Geschiedenis p. 57. Geen examenstof.

³⁴ Liv. 29.16. Geen examenstof.

Hannibal

Hannibal wordt in het eerste hoofdstuk van het eerste boek meteen – en dus met een duidelijke bedoeling – neergezet als de man die zijn vader, Hamilcar, moet wreken. Als negenjarige is Hannibal gehersenspoeld door z'n vader: Jij moet de vijand zijn van Rome: “se hostem fore populo Romano”.³⁵ Let op, niet: “Rome is jouw vijand”, maar “jij bent de vijand van Rome”. Daarmee is de schuldvraag voor de hele 2e Punische Oorlog meteen beantwoord.

Zo iemand kan natuurlijk geen lieverdje zijn. Hannibals karaktertrekken komen dan ook al vroeg in de decade, vier hoofdstukken na de bovenstaande introductie, aan de orde. Het zijn er nogal wat.

energiek	In boek 21.4 ³⁶ krijgen we een exposé van Hannibals karakter. Hannibal is dan nog jong, het is 221 v. Chr. en de oorlog is nog niet begonnen. Hij gaat onder zijn oom Hasdrubal dienen.
moedig	
kordaat	Zijn gelaatsuitdrukking is energiek, en dat zal hij zelf dan ook wel geweest zijn. Hij kon zijn meerderen gehoorzamen en zijn soldaten laten doen wat hij wilde. Dát is natuurlijk een tijdloze sleutel tot succes. Naar boven gedraag je je anders dan naar beneden.
koelbloedig	
gehoorzaam	
groot uithoudingsvermogen	Hasdrubal vond hem moedig en kordaat. Hij was dрист en koelbloedig. Hij was onvermoeibaar, lichamelijk en geestelijk. Hij was gehard, sliep vaak op de grond en vocht mee van het begin tot het eind van een treffen.
gehard	
wreed	Maar dan zegt Livius dat niemand perfect is. Hannibal heeft ook zijn mindere kanten. Hij is wreed (waar Machiavelli nog wat over te zeggen heeft; zie hieronder), is enorm onbetrouwbaar, neemt een loopje met de waarheid en de goden, lapt afspraken aan zijn laars en de moraal is ver te zoeken. Nee, dan Scipio die elke dag in de tempel begint!
onbetrouwbaar	
leugenachtig	
niet godvrezend	

Tijdens het hele verhaal komen we steeds meer over Hannibal te weten.

hebzuchtig en wreed	Aan het begin, na de inname van Saguntum in 218 v. Chr. liet Hannibal alle mannen doden³⁷. Hoewel Livius het nog een beetje vergoeilijkt, noemt ook hij het wreed. Een van de tactieken van Hannibal was om zoveel mogelijk schade aan te richten aan het land en de landerijen waar hij doorheen trok³⁸. Hij deed dit bijvoorbeeld toen hij op weg was naar het Trasimeense meer. Dat kan je natuurlijk onder het kopje wreedheid scharen, maar het was niet alleen de tactiek van de verschroeide aarde – ook helaas van alle tijden. Het was een manier om de Romeinen uit te lokken hem aan te vallen en zo op te komen voor hun bondgenoten. In 212 v. Chr. toen Hannibal op weg was naar Rome was hij wel gewoon kwaad. Hij verwoestte het gebied bij Fregellae³⁹ en naarmate hij Rome naderde “nam het bloedbad toe dat de vooruitrijdende Numidiërs onder de vluchtelingen aanrichtten...”⁴⁰.
---------------------	---

In boek 26.38⁴¹ geeft Livius de stand van zaken weer in 210 v. Chr. Hij zegt dan dat Hannibal te weinig manschappen had om overal aanwezig te zijn. Hij kon dus ook niet altijd ingenomen of overgelopen steden beschermen tegen de Romeinen. We lezen dan: “Zijn neiging tot hebzucht en wreedheid bracht hem ertoe alles te plunderen wat hij niet kon beschermen om het zo voor de vijand in staat van verwoesting achter te laten.”

Aan het eind van de oorlog, als Hannibal wordt teruggeroepen en Italië verlaat, vermoordt hij nog een aantal Italiërs die zich veilig waanden in een tempel⁴². In een tempel nota bene. Dat onderstreept ook zijn gebrek aan eerbied voor de goden, zoals al in boek 21 was vermeld (zie hierboven).

inpalm

In welke opzichten was Hannibal slim? Een voorbeeld is dat hij probeerde de Romeinse bondgenoten in te palmen. Na de Slag bij het Trasimeense meer liet hij bijvoorbeeld de Latijnse gevangenen vrij⁴³.

Bij zijn opmars naar Tarente in 214 v. Chr. richtte Hannibal, zoals hij gebruikelijk was te doen, enorme verwoestingen aan in de gebieden waar hij doorheen trok. Maar dichtbij Tarente deed hij dat niet meer. “Het was wel duidelijk dat dit niet gebeurde uit zelfbeheersing [...] maar om de sympathie van de Tarentijnen te winnen.”⁴⁴

Na de inname van Tarente liet Hannibal weer weten dat de Griekse inwoners niets van hem te vrezen hadden. Maar de Romeinen, niet alleen soldaten maar ook de Romeinse inwoners van de stad, werden vermoord en hun huizen werden geplunderd⁴⁵.

kent zijn kracht

Hij kende zijn kracht. Achteraf zegt Hannibal zelf, en veel commentatoren met hem, dat hij meteen na de overwinning bij het Trasimeense meer naar Rome had moeten oprukken. Maar daar staat tegenover dat Livius vertelt dat hij na de slag de kolonie Spoletium aanviel⁴⁶. Die aanval mislukte en Hannibal trok zijn conclusie. Als hij niet sterk genoeg was om zo’n kolonie aan te vallen, was hij ook niet sterk genoeg om Rome in te nemen.

Zelfs na de Slag bij Cannae (216 v. Chr.) durfde hij de tocht naar Rome niet aan (zie hieronder bij “twijfelen”). Pas vijf jaar later, na het afbreken van de gevechten bij Capua in 211 v. Chr. besluit hij wél naar Rome te gaan⁴⁷. Gek genoeg doet Livius die beslissing af als een inval: “Lang overdacht hij waar hij heen zou gaan, totdat hij de inval kreeg om de eigenlijke oorlogshaard Rome op te zoeken.”⁴⁸ Een inval? Dat klinkt nu niet als een weldoordachte strategie van een groot generaal.

listig en slim

Er zijn verscheidene listen genoteerd door Livius hoe Hannibal de Romeinen te slim af was. In 217 v. Chr. weet hij bijvoorbeeld aan Fabius Cunctator te ontsnappen⁴⁹.

In 212 v. Chr., na de inname van Tarente, hebben de Romeinen die het overleefd hebben, zich verschanst in de burcht. Hannibal kan zijn schepen, die in een binnenzee liggen, niet door het nauwe water langs de burcht naar zee brengen⁵⁰. Dan bedenkt hij dat hij wél de schepen over

land kan vervoeren, op karren. En zo gebeurt het. Hannibal zegt⁵¹: “Veel wat van nature onmogelijk is, wordt mogelijk door vernuft.”

Een ander soort listigheid, of noem het militair inzicht, was zijn ervaring met onervaren Romeinse legeraanvoerders. In de Slag bij Gerunium, in 217 v. Chr., was dat ene Rufius die nog net op tijd door Fabius Cunctator gered kon worden⁵².

Een ander voorbeeld was een gevecht bij Capua, waar Hannibal naartoe was getrokken na de inname van Tarente in 212 v. Chr. Daar versloeg hij een overmoedige centurio met de achtduizend manschappen die hem toegewezen waren⁵³.

rationeel

Er wordt een paar keer vermeld dat Hannibal een gevecht afbrak. Hij ging dus niet “strijdend ten onder”. Zo gebeurde dat bijvoorbeeld bij Capua in 212 v. Chr. Er kwam geen winnaar tevoorschijn en Hannibal staakte de strijd, net als de Romeinen overigens, toen hij zag hoeveel verliezen hij leed⁵⁴.

Geen kleine jongen dus, die Hannibal. Maar toch eindigt hij in een hoekje van Italië, in Bruttium, ver van Rome. Dat zat hij jaren lang. Wat was er mis gegaan? Twijfelde hij inmiddels aan de haalbaarheid van de hele operatie? Zag hij het niet meer zitten?

twijfelen

Na de Slag bij Cannae moet Hannibal opnieuw beslissen: door naar Rome of niet. Livius zegt dat Hannibal de consequenties van een opmars naar Rome niet kon overzien⁵⁵. Hij krijgt nog een preek van een van zijn commandanten, die vindt dat ze wel tegen Rome moeten oprukken. Die zegt ook nog “Overwinnen, dat kun je, Hannibal, maar je overwinning uitbuiten – dat kun je niet!” Als een commandant dat zegt, zegt Livius het. En als Livius dat vond, wat dat wat zijn lezers wilden horen.

Hannibal zelf noemt het een gebrek aan wilskracht dat hij niet meteen naar Rome optrok⁵⁶. Hij schuift dat dan nog wel een beetje af op de goden die hem kennelijk die wilskracht niet hadden willen geven.

En wat te denken van misschien wel de allerbelangrijkste beslissing die Hannibal heeft genomen: om toch maar niet Rome aan te vallen toen hij “voor de poorten stond”? Is dat twijfel die goedgepraat wordt? Door de heftige regenbuien zijn de voortekenen inderdaad niet gunstig. Maar hij verliest de hoop niet alleen daardoor maar ook door twee voor zo’n grote bevelhebber toch wel wat onbenullige voorvallen. Dat was het feit dat er een Romeins garnizoen de stad juist verliet in plaats van te blijven om te helpen bij de verdediging, en de verkoop van het stukje land tegen een goede prijs terwijl Hannibal nota bene zijn legerkamp op dat terrein had geplaatst.

Is dat twijfelen en een excuus zoeken om niet door te pakken? Hannibal was toch niet zo godvrezend? Of moeten wij ons proberen beter in te leven in hoe dit soort voortekenen indruk maakten op iemand in die tijd?

twijfel, slimheid of
laissez-faire?

Als Hannibal besluit, in boek 26, Rome niet te gaan belegeren, trekt hij naar het zuiden⁵⁷. Niet naar Capua, in Campanië, maar verder naar Bruttium in de voet van de laars. De Romeinse bevelvoerder, Fulvius Flaccus, gaat wel terug naar Capua, waar nog steeds een Punisch onderdeel de stad verdedigt en een Romeins leger de stad belegert.

Waarom geeft Hannibal Capua op? Dat vroegen ook zijn bevelhebbers ter plekke zich af. Ze schreven hem een brief en verweten hem dat “hij naar de Bruttiërs was vertrokken, alsof hij zich wilde afwenden om niet te hoeven zien hoe Capua werd ingenomen.”

Ze waren de Alpen niet overgetrokken om oorlog te voeren tegen de bewoners van de meest zuidelijke punt van het land, zo redeneerden ze.

We zullen Hannibals beweegredenen nooit kennen; Livius zwijgt er ook over. Twijfelde Hannibal inmiddels aan de goede afloop van de hele expeditie? Was het een strategisch besluit om Capua op te geven?

Hannibal wordt later nog wel het woord “ergernis” toegedicht⁵⁸. Die werd dan veroorzaakt door zijn observatie dat de Romeinen Capua hardnekkiger hadden aangevallen, dan hij de stad had verdedigd. Hij ergert zich er dus aan dat hij niet volhield, terwijl de Romeinen dat wel deden. Maar, zegt hij dan, je kunt niet overal zijn. Nu, dat is, halverwege de oorlog, geen slim inzicht. Dát had hij ook aan de voet van de Alpen kunnen bedenken.

Het was beter te begrijpen geweest als hij zich had geërgerd aan het feit dat hij de Latijnse bondgenoten van Rome, de oudste en meest getrouwe, niet aan zijn zijde heeft weten te krijgen. Want dát was zijn strategie: bondgenoten losweken en dán Rome aanvallen. Dat was mislukt en dáárom moest hij overal en nergens zijn wat niet vol te houden was.

Hannibal zat dus in Zuid-Italië, in Bruttium, en wilde Capua in 211 v. Chr. niet zelf te hulp schieten. In 209 steunt hij wéér een stad niet. Nu heeft consul Quintus Fabius zich voorgenomen om Tarente te heroveren, de stad die door verraad was ingenomen en waar de Romeinen zich nog steeds in de burcht hadden verschanst. En weer blijft Hannibal weg. Hij stuurt een garnizoens Bruttiërs, klungels volgens Livius⁵⁹: “Fabius kon [...] een grootse prestatie leveren dankzij een factor die bijna te frivol is om te vermelden.” En dan volgt het verhaal hoe door de verliefdheid van de garnizoenscommandant de stad voor Hannibal verloren gaat.

Slimheid of miscalculatie? Rome niet aangevallen, Capua opgegeven, Tarente weg, zich teruggetrokken in Bruttium of all places? Waar is die onverschrokkenheid en daadkracht gebleven?

toch gelatenheid?

Sinds dat Hannibal Rome de rug had toegekeerd, in 211 v. Chr., zat hij in Bruttium. Vier jaar later kwam zijn broer Hasdrubal de Alpen over maar wordt verslagen en gedood in 207 v. Chr. bij de rivier de Metaurus⁶⁰. Hannibal, vanuit Bruttium op weg naar het noorden zijn broer tegemoet, was in Canusium⁶¹. De Romeinse consul en bevelhebber, Nero, smeedt het hoofd van Hasdrubal het kamp van Hannibal binnen⁶². En dan zegt Livius: “Men zegt dat Hannibal [...] de uitspraak deed dat hij nu het lot van Carthago kende.”⁶³ Is dit het moment dat hij de moed liet zakken?

Hannibal gaat weer terug naar Bruttium en laat het jaar, 206 v. Chr. erop weinig van zich horen.

Er wordt nogal wat van je gevraagd als je met een leger een vijandig land intrekt en duidelijk wordt dat je niet zoveel steun van je eigen senaat hebt dat er voldoende versterking gestuurd worden. Een belangrijk punt in de decade is de vraag hoe hij dat volhield. Hoe was hij als leider van zijn troepen? Troepen die steeds meer gingen bestaan uit mannen van lokale stammen die Rome de rug hadden toegekeerd⁶⁴. Hoe was hij als leider toen de zaak uiteindelijk misging?

bezeten	In de aanloop naar de inname van Tarente, nog voor de Slag bij Beneventum in 214 v. Chr., krijgt Hannibal bezoek van een aantal jongemannen uit Tarente. Ze vertellen dat ze liever met hem een vriendschapsverdrag sluiten dan met de Romeinen. Het wordt Hannibal niet vaak toegeschreven, maar op dat moment zegt Livius ⁶⁵ dat “Hannibal bezeten was van de wens Tarente in te nemen”.
effectief leiderschap	Dat is misschien een eufemisme voor wreedheid en een angstcultuur. Maar je moet wat als je leger uit manschappen bestaat van allerlei komaf. Ze hadden, zo zeggen de geschiedschrijvers, immers geen normen gemeenschappelijk, en taal noch gewoonten⁶⁶. Hoe voorkom je dat je mannen vroeger of later gaan muiten? Machiavelli vraagt zich af wat beter is: geliefd zijn of gevreesd zijn. Hij vindt het laatste geen probleem: “... een wrede reputatie [mag een vorst] geen ogenblik bezwaren: want zonder een dergelijke reputatie werd nooit een leger bijeengehouden...”. Hij zegt dat Hannibal zijn leger met “diepe eerbied en grote schrik vervulde”. Aan het begin van de decade⁶⁷, waar de kwaliteiten van Hannibal worden opgesomd in boek 21.4, komt zijn leiderschap ook nog even aan de orde. Hannibal was goed in het geven van bevelen. Dat wordt daar positief geformuleerd: “... de soldaten toonden nooit zoveel zelfvertrouwen of durf als onder zijn leiding.” We lezen verder over zijn leiderschap in boek 28 als Hannibal zich wederom in Bruttium teruggetrokken heeft nadat Nero het hoofd van zijn broer in z’n legerkamp gegooid heeft⁶⁸. Hier krijgt Hannibal complimenten dat hij zijn manschappen in die jaren bij elkaar heeft weten te houden “ook al stortte verder alles om hem heen in elkaar” en ook al bestond zijn leger uit een samenraapsel van allerlei culturen en komaf. Hóe Hannibal dat voor elkaar kreeg, vertelt Livius niet, maar daar had Machiavelli dus wel een idee over.
geen zelfverwijt of toch?	Zoals dat een groot leider betaamt, ligt het vooral aan anderen als iets uiteindelijk mislukt. Zo lezen we helemaal aan het eind, in boek 30, dat Hannibal dan toch nog naar Carthago wordt teruggeroepen⁶⁹. Knarsetandend moppert hij dan dat hij niet door de Romeinen overwonnen is, maar “door de afgunst en nijd van de senaat van Carthago.”⁷⁰ En dat is juist! Scipio moest naar Sicilië en wilde naar Afrika, en ging

uiteindelijk naar Afrika. In de senaat werd hem toegebeten dat hij beter naar Zuid-Italië kon gaan om Hannibal eruit te werken. Maar dat deed hij niet. Hannibal is dus inderdaad niet Italië uitgejaagd; hij ging op verzoek van zijn eigen senaat. Hoe vernederend. Lees ook over Hanno hieronder.

Maar iets verderop verwijt Hannibal toch ook zichzelf dat hij na het succes bij Cannae niet meteen naar Rome is opgetrokken en zijn krachten had verbruikt bij allerlei kleine overwinningen.

Van de Carthaagse senaat hoefde hij ook geen compliment te verwachten. Die meldde in Rome⁷¹, bij monde van de gezanten tijdens de vredesonderhandelingen, dat het echt allemaal de schuld van Hannibal was. Hij was zonder opdracht van de senaat de Alpen overgetrokken. En Saguntum had hij ook niet in hun opdracht aangevallen. En tsja, dat was ook wel zo. Maar aan de andere kant is het ook wel erg goedkoop als senaat om zo je bevelvoerder in de steek te laten.

Gek genoeg, eenmaal in Noord-Afrika, stopt Hannibal met mokken, en zijn senaat met verwijten. Hij vormt een nieuw leger. De vredesonderhandelingen worden afgebroken en Scipio en Hannibal maken zich op voor de laatste slag, de Slag bij Zama. Dus zelfverwijt of niet, Hannibal was wel een volhouder.

Die slag verliest hij en dan is het over. Maar – en dat hebben we helemaal aan het begin van dit hoofdstuk eruit gelicht – niet zonder met rechte rug om vrede te hebben gevraagd: Hannibal peto pacem. Scipio gunt hem geen vrede en dan gaat hij toch strijdend ten onder. Quoniam pacem pati non potuit?

³⁵ Liv. 21.1. Geen examenstof.

³⁶ Boek p. 48.

³⁷ Livius 21.14. Geen examenstof.

³⁸ “Hannibal richtte ... alle denkbare oorlogsvernielingen aan om ... de vijand [= de Romeinen] nog meer aan te zetten tot wraakneming ...” (Liv. 22.4) Geen examenstof.

³⁹ Fregellae ligt ten zuiden van Rome aan de Via Latina. Zie kaart op p. 7 van deze geschiedenis.

⁴⁰ Boek p. 124; Liv. 26.9.

⁴¹ Geen examenstof.

⁴² Boek p. 180. Liv. 30.20.

⁴³ Livius 22.7. Geen examenstof.

⁴⁴ Livius 24.20. Geen examenstof.

⁴⁵ Boek p.120; Liv. 25.10

⁴⁶ Livius 22.9. Geen examenstof.

⁴⁷ Geschiedenis p. 24. Geen examenstof.

⁴⁸ Livius 26.7. Geen examenstof.

⁴⁹ Geschiedenis p. 16. Liv. 22.16 e.v. Geen examenstof.

⁵⁰ Geschiedenis, p. 29. Geen examenstof.

⁵¹ Liv. 25.11. Geen examenstof.

⁵² Geschiedenis, p. 17. Geen examenstof.

⁵³ Liv. 25.19. Geen examenstof.

⁵⁴ Boek p. 121.

⁵⁵ Liv. 22.51. Geen examenstof.

⁵⁶ Boek p. 128 “vox Hannibalis fertur potiundae sibi urbis Romae mode mentem non dari ...” (Liv. 26.11)

⁵⁷ Boek p. 131; Liv. 26.12.

⁵⁸ Liv. 26.38. Geen examenstof.

⁵⁹ Boek p. 149; Liv. 27.15.

⁶⁰ Boek p. 152; geschiedenis p. 48.

⁶¹ Boek p. 152; Liv. 27.42. Zie ook de kaart op p. 8 van de geschiedenis.

⁶² Liv. 27.51. Geen examenstof.

⁶³ Liv. 27.51. Geen examenstof.

⁶⁴ Maar de stammen in de gebieden rondom Rome zelf, de oudste bondgenoten, lieten Rome dus niet vallen.

⁶⁵ Liv. 24.13. Geen examenstof.

⁶⁶ Boek p. 154 (de passage van Polybius) en de Latijnse tekst op p. 153 (Liv. 28.12.2-5)

⁶⁷ Boek p. 48 e.v.

⁶⁸ Boek p. 152-156; Liv. 28.12.

⁶⁹ Boek p. 178, Liv. 30.19 en 20.

⁷⁰ Boek p. 179.

⁷¹ Liv. 30.22. Geen examenstof.

Hanno

Tot besluit een paar opmerkingen over Hanno. We hebben het hier over Hanno de Grote⁷², de senator in Carthago die tegen de oorlog was. We komen hem tegen als Mago in de Carthaagse senaat om versterkingen vraagt⁷³ en Hanno schampert dat dat toch niet nodig is omdat alles zo goed gaat. Hij heeft ook al eerder in de decade van zich laten horen.

De figuur van Hanno is daarom zo interessant omdat hij de universele tegenstelling tussen oorlogszuchtige heersers en rijke burgers belichaamt, die vanwege hun handelsbelangen liever vreedzame betrekkingen willen. Hanno behoort tot die laatste groep. In onze eigen geschiedenis zien we die tegenstellingen in de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) tussen de Oranjes en de rijke burgers in bijvoorbeeld Amsterdam.

weldenkend

Er is een interessante passage helemaal aan het begin van de decade⁷⁴. Hanno heeft net betoogd dat de jonge Hannibal niet zijn oom Hasdrubal als bevelhebber zou moeten opvolgen. Dan gaan we, zegt hij, weer een jongen “vertrouwd maken met de wellust van bevelhebbers”. Laat hij maar in Carthago blijven en “onder het gezag van de wetten en van de magistraten” opgroeien.

Dat is hoe we de Hanno kennen uit zijn latere retirade in boek 23.12⁷⁵ waar hij tegen de versterkingen is die Hannibal nodig heeft. En dan, in de openingszin van boek 21.4, zegt Livius iets opmerkelijks: “Enkele senatoren – de beste – sloten zich bij Hanno’s standpunt aan; maar zoals dat meestal gaat, won de meerderheid het van de weldenkende minderheid.”⁷⁶ In het Latijn noemt Livius Hanno meliorem, *de betere*⁷⁷.

Livius lijkt hier zelf een standpunt in te nemen door Hanno’s redenering weldenkend (beter) te noemen. Dat maakt misschien Hanno de spreekbuis van Livius zelf in een wat je een verborgen litotes zou kunnen noemen. Wilde Livius eigenlijk niet zeggen: als ze van Hannibal *niet* zo’n wraakzuchtige bevelhebber hadden gemaakt, dan was die hele oorlog *niet* ontstaan? Dan hadden we niet die enorme verliezen hoeven lijden.

fel

Als Saguntum is aangevallen en Rome de uitlevering van Hannibal vraagt, is Hanno voor. Hij geeft Hannibals vader, Hamilcar, en passant nog de schuld van de ellende na de 1ste Punische Oorlog. Weg met Hannibal, uitleveren of verbannen. Furie en fakkel, we gaan het bezuren als we Rome geen genoegdoening geven⁷⁸. Nu, hij was de enige en de rest van de senaat “was op de hand van Hannibal”. Toen nog wel.

Zo zien we dat Hanno een mooie constante tegenfactor is van Hannibal, maar de senaat aan het draaien sloeg: hem wél in het begin steunen, maar dan afhaken.

⁷² Geschiedenis p. 4.

⁷³ Boek p. 103.

⁷⁴ Liv. 21.3. Geen examenstof. De volgende passage, 21.4, behalve de openingszin, is dat wel.

⁷⁵ Boek p. 103.

⁷⁶ Dit zinnetje is het eerste zinnetje van boek 21.4. Het is gek genoeg het ene zinnetje dat weggelaten is in de examenstof. In het boek, p. 48, tekst 2a, begint de tekst van boek 21.4 met “Missus Hannibal in Hispaniam”, wat precies volgt op de hier aangehaalde openingszin.

⁷⁷ Pauci ac ferme optimus quisque Hannoni adsentiebantur; sed, ut plerumque fit, maior pars meliorem vicit.

⁷⁸ Livius 21.10, een prachtige toespraak van Hanno. Geen examenstof.